

POLITIKAI RENDSZEREK EURÓPA MIKROÁLLAMAIBAN

Tudományos Diákköri dolgozat

Jelige: *QED301*

Tartalomjegyzék

TARTALOMJEGYZÉK	2
I. BEVEZETÉS.....	3
I. 1. MIÉRT ÉRDEMES FOGLALKOZNI VELÜK?.....	3
I. 2. TÉMÁK, CÉLKITŰZÉSEK	4
II. MIK AZOK A MIKROÁLLAMOK?.....	4
II. 1. TERMINOLÓGIA	5
II. 1. 1. Mikronemzet és városállam	5
II. 1. 2. Törpeállam, miniállam, mikroállam.....	6
II. 2. A FELMÉRÉS EREDMÉNYE.....	7
II. 3. KÍSÉRLET A DEFINÍCIÓ MEGADÁSÁRA	8
II. 3. 1. Mikroszint: az alsó korlát	9
II. 3. 2. Középszint: jellemző állami attribútumok.....	11
II. 3. 3. Makroszint: mikroállamok és „nem-mikro” államok.....	11
II. 3. 4. Pszichológiai szint: a függőségi viszony.....	13
II. 3. 5. A definíció és Európa mikroállamai.....	14
III. POLITIKAI RENDSZEREK.....	14
III. 1. KORMÁNYFORMA: A TÖRVÉNYHOZÁS ÉS A VÉGREHAJTÁS VISZONYA.....	14
III. 1. 1. Andorra.....	14
III. 1. 2. Liechtenstein.....	17
III. 1. 3. San Marino.....	19
III. 1. 4. Monaco	21
III. 2. VÁLASZTÁSI RENDSZEREK ÉS ÖNKORMÁNYZATOK	23
III. 2. 1. Választási rendszerek.....	23
III. 2. 2. Önkormányzatok.....	27
III. 3. PÁRTRENDSZEREK ÉS VÁLASZTÓI MAGATARTÁS	28
III. 3. 1. Liechtenstein.....	28
III. 3. 2. San Marino.....	30
III. 3. 3. Monaco és Andorra	34
III. 4. A NÉPESSÉG ÉS A DEMOKRÁCIA FORDÍTOTTAN ARÁNYOSAK?	35
III. 4. 1. Egy főre eső képviselő.....	36
III. 4. 2. A harmadik hatalmi ág.....	37
III. 4. 3. Közvetlen demokrácia San Marinóban	39
III. 4. 4. Női egyenjogúság.....	40
IV. ÖSSZEGZÉS	41
V. MELLÉKLET.....	43
V. 1. ANDORRA.....	43
V. 2. LIECHTENSTEIN	43
V. 3. MONACO	44
V. 4. SAN MARINO	44
VI. FELHASZNÁLT IRODALOM.....	46
VI. 1. NYOMTATOTT FORRÁSOK	46
VI. 2. INTERNETES FORRÁSOK	46

I. Bevezetés

Természetes etnocentrizmusunknak köszönhetően sokat foglalkozunk Európa országaival. Részletesen ismerjük Európa történelmét, s könnyedén megtaláljuk az európai országokat a kontinens térképén. Valamennyi európai országról széles szakirodalom áll a rendelkezésünkre, érdeklődünk bár történelme, kultúrája, vagy politikai rendszere iránt.

Mégis vannak olyan államok Európában, melyekről legtöbbször megfeledkezünk, melyek történelméről mit sem tudunk, s földrajzi elhelyezkedésükről is inkább csak sejtéseink vannak. Mely más országokkal határos Liechtenstein? Milyen szerepet játszott Monaco a napóleoni háborúk során? Mi San Marino államformája? Olyan kérdések ezek, melyekre a válasz nem tartozik az általános műveltség kategóriájába. Ezen országok szakirodalma is csekély nagyobb testvéreikével összehasonlítva: útikalauzokban, üdülési brossurákban találkozhatunk velük, komolyabb tanulmánykötetek azonban jó, ha 1-2 oldalt szentelnek a számukra. De miért van ez így? Ezek az országok talán annyira jelentéktelenek, földrajzilag, történelmileg, kulturálisan és politológiai tekintetben egyaránt, hogy felesleges lenne foglalkozni velük? Nem hiszem. Egyszerűen arról van szó, hogy területük és népességük egyaránt kicsi, s a kutató tekintetek többsége egyszerűen átsiklik rajtuk.

Dolgozatomban Európa ezen mostohagyermekével, kontinensünk mikroállamaival kívánok foglalkozni.

I. 1. Miért érdemes foglalkozni velük?

Egy tisztelt főiskolai oktatóm szava járása szerint „nincs kis téma, csak kis kutató van”, mely mondás akár dolgozatom mottója is lehetne. Úgy gondolom, semmi okunk nincs rá, amiért ne kellene foglalkoznunk a mikroállamokkal, azok politikai rendszerével. Sőt, mi több: szerintem meg kell ragadnunk a lehetőséget, hogy ilyen kis méretű államokat is tanulmányozhatunk. Meg kell vizsgálnunk politikai rendszereiket, mert szilárdan hiszem, hogy az extrémén kis népesség gyökeresen különböző intézményrendszerek és kormányzási módszerek kialakulását tette lehetővé – úgy a nagyobb népességű országokhoz, mint egymáshoz képest. Hiszen a mikroállamokban éppoly szélsőséges politikai rendszerek működnek, mint a hagyományos országokban: abszolút monarchiát (a Vatikánt) éppúgy találunk köztük, mint kvázi közvetlen demokráciát (San Marinót). Gondoljunk csak az ókor hellén vagy a középkor itáliai városállamaira, milyen változatos államrendeket teremtettek meg maguknak! Gondoljunk csak az első igazi összehasonlító politológusra, Arisztotelészre: ő is görög városállamok politikai rendszereinek vizsgálatával és osztályozásával foglalkozott.

I. 2. Témák, célkitűzések

Mikor belefogtam jelen dolgozat megírásába, egyedüli célkitűzésem az európai mikroállamok politikai rendszereinek bemutatása és összehasonlítása volt. Írás közben azonban olyan akadályokkal találtam szemben magam, és olyan összefüggésekre bukkantam, melyek a témám kiterjesztésére, illetve további árnyalására sarkalltak.

Épp ezért dolgozatom első szakaszában (a **II. részben**) a mikroállamiság mibenlétével, különböző lehetséges definícióival fogok foglalkozni. Mivel a szakirodalomban meglehetősen káosz uralkodik a kérdésben, ebben a részben megkísérlek megalkotni egy saját definíciót, mely leginkább megfelel dolgozatom további célkitűzéseinek.

Dolgozatom második szakasza (a **III. rész**) koncentrálna a tulajdonképpeni politikai rendszerek bemutatására, összehasonlítására. Ebben a részben arra keresem a választ, hogy a mikroállamok politikai rendszere csak a „normális méretű” országok politikai rendszereinek kicsinyített másai, vagy vannak olyan egyéni megoldások, speciális eljárások vagy intézmények, amik kimondottan a mikroállamokra jellemzők.

II. Mik azok a mikroállamok?

Már dolgozatom megírásának kezdetén nagyjából tisztában voltam vele, mely országok politikai rendszerével kívánok foglalkozni. Megvolt a saját, konkrét elképzelésem a mikroállamok köréről, hogy mely országok esnek ebbe a csoportba, s melyek maradnak kívül rajta. Sejtettem ugyan, hogy mások fejében esetleg máshogy él ugyanez a kategória, olyan kaotikus helyzetre azonban nem számítottam, amire a kutatásaim megkezdése után bukkantam. Úgy tűnt, bárkit kérdezek meg a mikroállamokról, más országokat fog felsorolni, s bárhol keresem a definíciót, egymásnak ellentmondó meghatározásokat fogok találni. Ugyancsak hasonló eredményre jutottam, ha a *miniállam*, *mikronemzet*, *városállam* szavakkal próbálkoztam (bár utóbbi esetben elsősorban ókori görög asszociációkkal találkoztam). A felsorolt országokban pedig képtelen lettem volna olyan közös és kizárólagos vonást találni, ami alapján egyértelműen definiálhattam volna ezeket a fogalmakat, nem beszélve arról, hogy a használt szinonimák némelyike mögött a többitől eltérő jelentést sejtettem.

Hogy rendet tegyek a káoszban, kisebb felmérést végeztem arról, hogy az emberek általában miként gondolkodnak a mikroállamokról, ennek segítségével pedig magam kísérlem meg rendszerbe foglalni a felmerülő országokat és kategóriákat.

II. 1. Terminológia

Mielőtt azonban belekezdenék a definíció megalkotásába, rendet kell tennem a különböző kifejezések (*mikroállam*, *mikronemzet*, *miniállam*, *törpeállam*, *városállam*) között, ezeket ugyanis mind a közbeszéd, mind a szakirodalom rendszertelenül, gyakran egymás szinonimájaként, vagy logikátlan megkülönböztetések szerint használja. A dolgozat további részében tehát a következőkben olvasható terminológiát fogom alkalmazni, mikor mikroállamokról, városállamokról, vagy épp mikronemzetekről ejtek szót.

II. 1. 1. Mikronemzet és városállam

Az öt vizsgált kifejezésből kettő egyértelműen elkülönül a többitől. Bár a szakirodalomban nem szokatlan a XX-XXI. század országait a *nemzetállam* kifejezéssel leírni, a *mikronemzetek* szóösszetétel mégsem jelentheti országok egy csoportját, hiszen ezzel a meghatározással egyenlőségjelet tennénk az állam és a nemzet közé, ami sem formailag, sem tartalmilag nem megengedhető. (Különösen a mikroállamokról szólva nem az, hiszen, mint azt látni fogjuk, ezek egyértelműen nem tartoznak az egynemzetiségű országok közé.)

A *városállam* kifejezés másként lóg ki a sorból. Ez már egyértelműen országot jelöl, ám a *mikro*-, *mini*-, illetve *törpe*- prefixumokkal szemben nem annak mérete, hanem milyensége alapján csoportosít. A lexikonok általában úgy adják meg definícióját, mint „egyetlen városból és közvetlen környezetéből álló állam”,¹ ez azonban véleményem szerint több helyen is pontosításra szorul (túl azon, hogy a „közvetlen környezet” kifejezés is csak jóindulattal értelmezhető). Kizárja ugyanis a városállamok fogalmi köréből a közigazgatásilag több településre tagolt, ám gyakorlatilag egybeépült területű országokat (mint San Marino), és kétségesse teszi azon államok hovatartozását, melyek bár közigazgatásilag különállónak minősülnek, lényegileg egy, az állam határain túlnyúló város részeként definiálhatóak (mint a Vatikán). Ebből kiindulva én *a városállamot olyan államként definiálnám, mely olyan beépített terület részére vagy egészére, illetve annak közvetlen környezetére korlátozódik, mely közigazgatási beosztásától függetlenül egyetlen városnak tekinthető*. Ez a definíció ugyan szintén esetleges (ahogy a „közvetlen környezet”, úgy az „egyetlen városnak tekinthetőség” sem egzakt meghatározások), úgy gondolom, kifejezi a fogalom lényegét. Ahogy azt a következőkben látni fogjuk, az államok kategorizálásakor nem szokatlan, hogy a definíciókat csak hasonló esetlegességgel tudjuk megadni.

¹ *Ruszcizky Éva és Szávai János* (szerk.): Magyar Larousse Enciklopédikus szótár; Akadémiai Kiadó, Budapest, 1994, III. kötet, p 1032.

Fontos levonnunk egy következtetést most elfogadott definíciónkból; mégpedig, hogy a városállam meghatározásában nem tettünk említést az állam területi, népességbeli vagy hatalmi nagyságáról. Közvetetten következik ugyan a definícióból a városállam területi és népességbeli korlátozott volta, semmi nem indokolná azonban, hogy megtagadjuk a városállami státuszt egy esetlegesen függetlenné váló New Yorktól (a maga 8 683 km²-ével) vagy Delhitől (a maga 14,3 millió lakosával).¹ Ha pedig a jövőben a mai városhalmazokból százezres területű és milliárdos lakosságú konglomerátumok jönnének létre, függetlenedésük esetén ugyanígy a városállam kategóriába esnének. A város- és a mikroállam tehát egymást metsző kategóriák, s egyikből sem következik a másik egyértelműen.

II. 1. 2. Törpeállam, miniállam, mikroállam

Mielőtt végigvennénk a mikroállamiság definíciójának különböző lehetőségeit és akadályait, érdemes tovább egyértelműsíteni terminológiánkat. Az előző alfejezetben már kitértem a városállam kategória értelmezésére, később pedig visszatérek még a mikronemzet definíciójára is. A megmaradt *mikroállam*, *miniállam*, *törpeállam* kifejezéseket a szakirodalom rendszertelenül ugyan, de kevés kivételtől eltekintve rokon értelműként kezeli. A félreértések elkerülése végett én a továbbiakban a mikroállam alakot fogom alkalmazni; bár ennek kiválasztása nem nélkülöz részemről némi önkényességet, döntésem morfológiailag mindenképpen alátámasztható.

A *törpe*- prefixumot a lexikonok úgy írják le, mint az átlagosnál sokkal kisebb (fajtájú)² objektumot – mely definíció tökéletesen megfelel a különböző állatfajok és -fajták leírására (pl. törpeuszkár, törpeharcsa), de nem alkalmazható olyan esetekben, mikor ilyen standard méret nem létezik. Az államok mérete (legyen szó akár területről, lakosságról, fejlettségről, befolyásról) rendkívül széles skálán mozog, s hiba lenne ezen skála legalsó szegmensének tagjait törpeállamnak aposztrofálva úgy tenni, mintha lenne a skálán olyan pont, ahol az államok túlnyomó többsége összpontosul.³ Végül, a *mini*- és a *mikro*- prefixumok közül az utóbbit a tudományok területén inkább használatos volta miatt választottam; véleményem szerint a *miniállam* kifejezés sokkal inkább illik egy utazási iroda hirdetésébe, mint egy tudományos igényű értekezés lapjaira.

¹ City Mayors: Largest cities in the world by land area; Internet, <http://www.citymayors.com/statistics/largest-cities-area-125.html>, 2010. november 7.

² Rusziczky Éva és Szávai János (szerk.): Magyar Larousse Enciklopédikus szótár; Akadémiai Kiadó, Budapest, 1994, III. kötet, p 924.

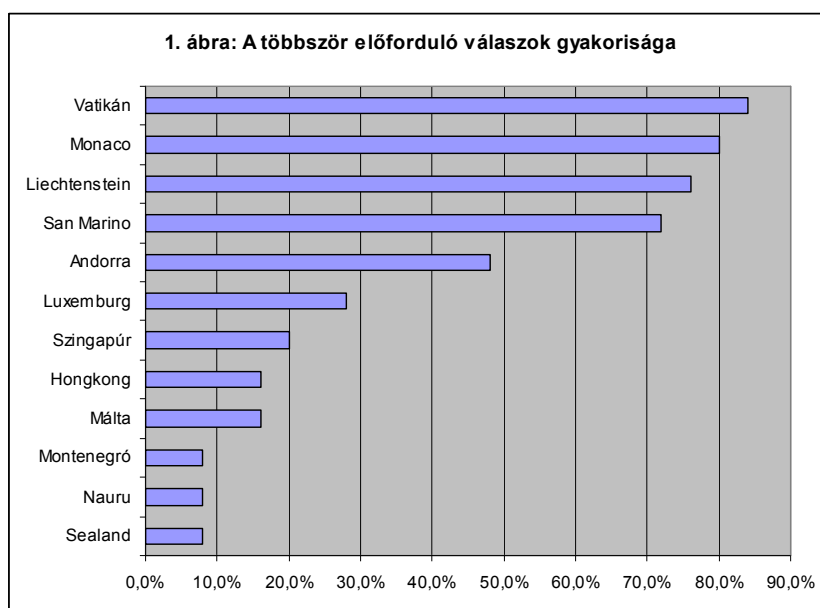
³ Csak a szemléltetés végett, hazánk területe kb. kétszázszorosa Andorrának, míg hozzávetőlegesen századrésze az Egyesült Államokénak. A két hányados között tehát nincs nagyságrendi különbség.

II. 2. A felmérés eredménye

Bár felmérésem során nem állt rendelkezésemre olyan közvélemény-kutatói apparátus, mely lehetővé tette volna a statisztikai értelemben vett szabályos mintavételt, tölem telhetően igyekeztem a lehető legváltozatosabb korú és végzettségű embereket meginterjúvolni. Kérdőímet 125 emberrel tölttettem ki, s a kapott válaszok eloszlása elegendőnek bizonyult hozzá, hogy átlássam, mely országokat és milyen megfontolásból tekintenek általában az emberek mikroállamnak. A kérdőív első kérdése arra kérte a válaszolókat, nevezzenek meg minél több mikroállamot, míg a második azt kérte, a felsoroltak alapján igyekezzék saját szavaikkal definiálni a *mikroállam* fogalmát.

A százhuszonöt válaszadó mindösszesen 25 országot (és más országok részeit, vitatott önállóságú területet, vagy még annak sem nevezhető entitást) sorolt fel. Az **1. ábra** azoknak az „országoknak” a válaszokban való felbukkanási gyakoriságát mutatja be, melyek legalább öt megkérdezett válaszában előfordultak. Mint láthatjuk, néhány ország gyakorisága messze kiemelkedik a többi közül.

Mivel ezek nagyjából megegyeznek azokkal az országokkal, amiket én magam eleve mikroállamoknak gondoltam, definícióm megalkotása során végig szem előtt tartottam, hogy ezen országok legalábbis nagy részének a végül meghatározott körön belül kellene maradnia.

Forrás: saját kutatás alapján (2010)

(A válaszként megkapott országok teljes listája a következő: Andorra, Brunei, Christiana, Ciprus, Grönland, Hawaii, Hongkong, Koszovó, Liechtenstein, Luxemburg, Málta, Monaco, Montenegró, Nauru, Nepál, Saint Kitts és Nevis, Saint Lucia, San Marino, Sealand, Scania, Szingapúr, Szváziföld, Talossa, Új-Zéland, Vatikán.)¹

¹ Christiana Norvégia, Grönland Dánia, Hawaii az Egyesült Államok, Hongkong Kína, Scania pedig Svédország része. Koszovó vitatott államiságú terület, Sealand senki által el nem ismert, magát függetlennek tekintő négyfős szigetállam az Északi-tengeren. Talossa csak az interneten létező „cyberállam”. A felsorolásban ezeken kívül elismert, önálló, és mind területileg, mind lakosságilag rendkívül széles skálán mozgó országok találhatók.

II. 3. Kísérlet a definíció megadására

Ahogy korábban már írtam, a mikroállamiságnak jelenleg több definíciója is létezik. A földrajztudomány az 1000 km²-nél kisebb területű országokat sorolja ebbe a kategóriába,¹ míg a szociológia az egymilliónál kevesebb lakosú államokat írja le a kifejezéssel.² A nemzetközi kapcsolatok és a geopolitika tudománya a hatalom, befolyás, gazdagság szemszögéből közelíti meg a kérdést, mikor a *nagyhatalom*, *középhatalom*, *kisállam*, *mikroállam* felosztást használja.² Ahogy az jól látható, mindhárom meghatározás más paraméterben keresi a mikroállamiság kulcsát. Észre kell vennünk továbbá, hogy ezek a definíciók határozottan nem ugyanazt az országcsoporthoz írnak le; a Bahama-szigetek pl. a területi elv alapján a maga 13 940 km²-ével bőven kívül esik a kategórián, miközben 301 000 fős lakosságával mintaszerű mikroállam lehetne³ – mindezt úgy, hogy a közvélekedés egyáltalán nem sorolja ebbe a kategóriába (a felmérés során egyetlen válaszadónak sem jutott eszébe). Még nagyobbak lesznek a különbségek, ha a gazdasági fejlettség terén is vizsgálódni kezdünk, hisz a klasszikus mikroállam Liechtenstein egy főre jutó GDP-je a világon a legmagasabb (\$122 100), miközben a hatalmas területű és népességű Kínáé a \$7 000-et sem éri el.⁴ Ahhoz tehát, hogy dolgozatomban vizsgálati körét pontosan meghatározhassam, ki kellett választanom ezek közül a leginkább megfelelő változót.

Ám a vizsgált változó meghatározása után is nehézségekkel találjuk szembe magunkat. Ahogy Hülvely István is írja a kisállamokkal kapcsolatban, ugyanúgy igaz a mikroállamokra, hogy hiába adunk meg definíciójukban valamilyen számérték-határt, ezzel nem változtatunk a definíció tautologikus voltán.² Mindegy, hogy területet, népességet, gazdaságot, vagy bármilyen egyéb változót vizsgálunk, a mikroállamot azon a téren a többinél sokkal kisebb országgént fogjuk definiálni. Hülvely éppen ezért feleslegesnek is értékeli a számszerű határértékek megadását. „Hiszen a kicsi, az kicsi; a nagy pedig nagy; s ha még a mértékeket is meg kívánnánk adni, olyan merev sémákat alkotnánk, amelyek használhatósága a valóság átmenetekkel és relációkkal teli világában aligha lenne használható.”⁵ Még ennél is tovább megy David Vital, aki az államok csoportosíthatóságát vizsgálva arra a következtetésre jutott,

¹ Varga Richárd: Politikai földrajz tételek; Internet, <http://m.blog.hu/ri/richvarga-mfk/politikakidolgozas.doc>, 2010. október 30.

² Hülvely István: A kisállamiság politikaelméleti és történeti dimenziói; IN: Hülvely István (szerk.): Kisállamok a globalizálódó nemzetközi rendszerben; MTA Politikatudományok Intézete, Budapest, 2003, pp 7-77.

³ Bernek Ágnes, Dr. és Juhász Krisztina: A Föld országai; IN: Dr. Papp-Váry Árpád (szerk.): Földrajzi világtatlasz; Budapest, Cartographia, 2004, p 190.

⁴ CIA: The World Factbook; Internet, <https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/index.html>, 2010. október 10.

⁵ Hülvely István: A kisállamiság politikaelméleti és történeti dimenziói; IN: Hülvely István (szerk.): Kisállamok a globalizálódó nemzetközi rendszerben; MTA Politikatudományok Intézete, Budapest, 2003, p 14.

hogy elméleti definíciókat egy ennyire kaotikus rendszerben képtelenség felállítani. Csak arra van módunk, hogy az államok feltételezett csoportjából kiválasszunk egyet, s az azzal mutatott hasonlóság, illetve attól való eltérés alapján definiálunk más országokat hozzá hasonlóan nagyhatalomnak vagy kisállamnak (illetve, esetünkben, mikroállamnak).¹ Láthatjuk tehát, hogy Vital szerint kiindulásul lényegileg meg kell határoznunk azoknak az országoknak a körét, amiket a definiált csoporton belül szeretnénk látni. Ez a felfogás már veszélyesen közel vezet bennünket egy olyasfajta redundáns megfogalmazáshoz, mi szerint „mikroállamnak számít az az ország, amit mikroállamnak nevezünk” – ugyanakkor nem tagadhatjuk elméletének helytállását a gyakorlatban.

II. 3. 1. Mikroszint: az alsó korlát

Mielőtt belekezdenénk a fentebb részletezett különböző mennyiségi ismérvek közötti válogatásba, foglalkoznunk kell néhány minőségi ismérvvvel is, hogy meghúzhassuk a határt a mikroállamok és azon entitások között, melyek előszeretettel nevezik így magukat mindenféle alap nélkül. Még a kérdőív kitöltői között is akadt két olyan személy, akik mikroállamnak ítélték Sealandet, ezt a 207 m²-es mesterséges szigetet az Északi-tengeren, mely 1967-ben mondta ki Nagy-Britanniától való függetlenségét,² egy másik kérdezett pedig a kizárólag az Interneten létező Talossát³ vette bele felsorolásába. Hogy az ilyen anomáliák miért is nem sorolhatók be a mikroállamok közé, arra szintén egy kérdőív-kitöltő adta meg a választ, mikor definícióját azzal a mondattal kezdte: „Ezek is államok, szóval igaz rájuk minden, ami a többi államra igaz.”. Tudományosabban megfogalmazva: a mikroállamoknak meg kell felelniük az államiság valamennyi kritériumának.

A modern politikatudomány az államiság három kritériumát ismeri, melyek a pontosan meghatározott lakosság és terület, illetve a legitim erőszak alkalmazásának monopóliuma.⁴ Ez utóbbi kissé félrevezető lehet, hisz sok mikroállam egyáltalán nem rendelkezik katonasággal (pl. Liechtenstein), s rendfenntartó erői is minimális létszámúak (pl. a XX. század közepén az andorrai rendőrség létszáma egyjegyű volt).⁵ Épp ezért fogalmazza meg Kocsis Zsolt a harmadik kritériumot inkább a saját, belső jogrend meglétéként.⁶ Ez a három kritérium pedig

¹ Hülvely István: A kisállamiság politikaelméleti és történeti dimenziói; IN: Hülvely István (szerk.): Kisállamok a globalizálódó nemzetközi rendszerben; MTA Politikatudományok Intézete, Budapest, 2003, pp 7-77.

² Sealand Hercegség hivatalos honlapja; Internet, <http://www.sealandgov.org/>, 2010. október 9.

³ Vass Enikő: Mikroállamokról dióhéjban; Internet, <http://index.hu/kulfold/mikroallam/>, 2010. október 11.

⁴ Bayer József: A politikatudomány alapjai; Napvilág Kiadó, Budapest, 2000, p 64.

⁵ Andorra hivatalos honlapja; Internet, <http://www.andorra.ad/en-US/Pages/default.aspx>, 2010. október 1.

⁶ Kocsis Zsolt: Az államiság ismérvei közjogi és nemzetközi jogi szempontból; IN: Hülvely István (szerk.): Kisállamok a globalizálódó nemzetközi rendszerben; MTA Politikatudományok Intézete, Budapest, 2003, pp 169-175.

elegendő hozzá, hogy kívül rekesszük a mikroállamok csoportján Talossát és az összes többi „cyberállamot”. Sealand esete már ennél problémásabb, hisz népességgel és jogrenddel egyaránt bír (a hercegség 1975 óta rendelkezik alkotmánnyal);¹ van-e azonban területe? Erre a kérdésre nagyon nehéz választ adni. Kijelenthetjük, hogy nem tekintünk államnak olyan entitásokat, melyeknek nincsenek szárazföldi területeik, ha azonban egy (mégoly kicsi) mesterséges szigetet nem ismerünk el szárazföldi területnek, akkor milyen alapon tekintjük annak más országok esetén a tengertől mesterséges úton elhódított területeket?

Szerencsére nem vagyunk rákényszerítve ezen kérdés boncolgatására, mivel a *de facto* államiság kritériumai mellett a *de jure* államiságnak is létezik egy feltétele: a nemzetközi elismertség.⁶ Ennek megléte persze sokkal kevésbé egyértelmű feltétel, mint a korábbi három, hisz nincs meghatározva, pontosan hány, illetve mely államok általi elismertégre van hozzá szükség. Nyilvánvalóan nem kell hozzá a Föld valamennyi államának egyetértése, ám elég csak a napjainkban dúló vitákra gondolnunk, hogy lássuk, egy sor tekintélyes állam elismerő nyilatkozata sem teremt feltétlenül egyértelmű helyzetet (lásd Koszovót), egyetlen állam elismerése pedig egyértelműen nem elegendő, még akkor sem, ha az adott állam regionális nagyhatalomnak számít (lásd Törökország esetét az Észak-ciprusi Török Köztársasággal). Szerencsére a potenciális mikroállamok esetében csak a végletekkel találkozhatunk: Andorrát, Liechtensteint, San Marinót és társaikat egyöntetűen önálló államnak ismerik el, míg a fentebb említett Sealand ezen a téren csak Nagy-Britanniától és Németországtól bír egy-egy homályos nyilatkozattal.¹

Itt kell még említést tennünk Seborgáról, egy 350 lakosú olasz településről, mely hiteles történelmi dokumentumokra hivatkozva 1963 óta tekinti magát Olaszországtól függetlennek. A hercegség az államiság valamennyi *de facto* kritériumának megfelel (a saját jogrend létezésének bizonyítéka, hogy a falu lakosai semmiféle adót nem fizetnek Olaszország felé, s saját, Olaszországban egyébként nem elfogadott valutát használnak), *de jure* azonban nem állam, hisz egyetlen ország sem ismeri el önállóságát.²

Bár a továbbiakban nem kívánok foglalkozni velük, az ezen kritériumok által kirostált entitásokat én internetes példákat³ követve a korábban elvetett mikronemzet kategóriában foglalnám össze, ami találóan leírja helyzetüket: az államiság valamely kritériumával nem rendelkező, mikroállam-szerű képződmények.

¹ Sealand Hercegség hivatalos honlapja; Internet, <http://www.sealandgov.org/>, 2010. október 9.

² Seborga Hercegség hivatalos honlapja; Internet, <http://www.seborga.homeip.net/>, 2010. november 2.

³ Micronations Page, The; Internet, <http://web.archive.org/web/20060210141136/http://www.geocities.com/CapitolHill/5111/archive/patsilor.htm>, 2010. október 11.

II. 3. 2. Középszint: jellemző állami attribútumok

Az államiság kritériumai mellett felmerül annak lehetősége is, hogy a mikroállamokat olyan attribútumok szempontjából vizsgáljuk, melyek számos államnak sajátjai. Ilyen lehet a saját haderő, valuta, nyelv, illetve nemzetiség létének kérdése. Már csak azért is érdemes röviden foglalkoznunk ezzel a szinttel, mert definíciós kérdésekre sok válaszadó a mikroállamiság feltételének szabta ezek egyikének-másiknak, olykor mindegyikének a hiányát.

Ha Vital nyomdokain haladva megvizsgáljuk azt az országcsoporthoz, mely számára definíciót készülünk alkotni, ezen kategóriákban tagadhatatlanul találunk azonos tendenciákat. Az európai mikroállamok egyikének sincs saját pénze: Liechtenstein a svájci frankot, az összes többi az eurót használja fizetőeszközként.¹ Haderejük pedig vagy egyáltalán nincs, vagy pusztán ceremoniális célokat szolgál. Nyelvi téren már árnyaltabb a helyzet, hisz mind Andorra, mind a Vatikán olyan hivatalos nyelvvel bír, mely sehol máshol nem élvez országosan ilyen státuszt: ez előbbi esetében a katalán, utóbbi esetében a latin. Ugyanakkor egyértelmű, hogy a katalánul beszélők túlnyomó többsége Andorrán kívül (Spanyolországban) él, míg a latin holt nyelv, s a Vatikán egyetlen állampolgárának sem anyanyelve, így a megszokott értelemben nem tekinthetők az országok saját nyelveinek.

A sok hasonlóság ellenére véleményem szerint hiba lenne ezen jellemzők bármelyikét beemelnünk definíciónkba. Egyrészt, ezek részben valószínűleg éppen azokból a mennyiségi korlátokból adódnak, melyeket a következő alfejezetben tárgyalni fogok, másrészt, nem gondolnám, hogy ezek valóban a mikroállamiság ismérvei lennének. Elég, ha csak feltesszük magunknak a kérdést: vajon kevésbé tekintenénk mikroállamnak Andorrát, ha a helyiek egy saját, jellegzetes nyelven beszélnének, vagy Liechtensteint, ha a svájci helyett liechtensteini frankkal fizetnének? Az én válaszom erre a kérdésre egyértelműen nemleges.

II. 3. 3. Makroszint: mikroállamok és „nem-mikro” államok

Mindezek után térjünk vissza a mennyiségi jellemzőkhöz. Korábban ezek közül négyet említettünk: a területet, lakosságot, gazdagságot és hatalmat. Láttuk azonban, hogy a legtöbb esetben ezek koránt sem állnak egymással egyenes arányban. Különösen kilóg közülük a gazdagság: ha elfogadjuk ennek mérőszámául az egy főre jutó GDP értékét, úgy a másik három kategória mikroállamai közül többet a világ leggazdagabb országai között találhatjuk meg.

¹ Európai Bizottság – Gazdaság és pénzügyek: Tévhitek és tények; Internet, http://ec.europa.eu/economy_finance/emu10/facts11_hu.htm, 2010. október 28.

Lévén dolgozatom elsődleges témája a politikai rendszerek vizsgálata, azon jellemző(k) korlátja által kell definíciómát megalkotnom, mely(ek) ezekre a leginkább hatással vannak. Épp ezért azonnal el is vetném a földrajzi kiterjedés korlátozásának lehetőségét. Ezzel nem azt akarom mondani, hogy ennek semmiféle hatása nem lehet a politikai rendszerekre, de érdemes belegondolnunk, mennyiben változna meg pl. egy általunk ismert választási rendszer, ha adott ország területe állandó lakosságszám mellett megnövekedne. Természetesen meg kellene változtatni a választóközetek határait, ahogy valószínűleg a törvényi szabályozást is (pl. elfogadható, ha csak a legközelebbi városban lehet szavazni, ha az átlagosan húsz perc sétára van az egyes választók lakóhelyétől, de elfogadhatatlan, ha háromnapos utazásra), de kellene-e változtatni az elveken, a módszereken, a mennyiségeken? Kellene-e több képviselő vagy újfajta választási szisztéma? Úgy gondolom, nem, s ugyanezen analógia szerint kizárnám a gazdasági és a hatalmi paramétereket is.

Ahogy az a fentiekből egyértelműen kitűnik, politikai szempontból a legfontosabb ismérvek én a lakosság számát tartom. Ez az, ami igazán meghatározza a politikai rendszert; a területi kiterjedés, gazdasági vagy hatalmi helyzet már csak befolyásolja az így létrejött szisztémát. Az én definícióm tehát mennyiségi értelemben egyedül ezt a jellemzőt fogja korlátozni – ezzel tudatosan felvállalva olyan anomáliák lehetőségét, mint egy hatalmas területi kiterjedésű, vagy szuperhatalmi státuszú mikroállam létezése. Jelenleg ugyan nincsenek ilyenek a világban, definícióm megengedi a létezésüket; bár a természet- és társadalomtudományok mai állása szerint valószínűleg mindkét lehetőségnek gátját szabja a lakosság alacsony száma.

A mikroállamiság tehát véleményem szerint demográfiai kategória. Ugyanakkor nem tudok egyetérteni az e téren megszokott egymillió korláttal. Ha a mikroállamok politikai rendszereinek vizsgálta a kevés ember által létrehozott és működtetett politikai rendszerek vizsgálatát jelenti, akkor egymillió embert szerintem nem tekinthetünk kevésnek. Nem vehetjük egy kalap alá az egymillió lakosú Ciprus politikai rendszerét a nyolcvanezer lakosú Andorraéval, vagy a félmillió lakosú Luxemburgét a harmincezer lakosú Monacóéval. Épp ezért én egy nagyságrenddel kisebb korlátot vezetek be: saját definícióm szerint a mikroállamok lakossága legfeljebb 100 000 fő lehet.

Természetesen ez a megoldás is problémákat vet fel. Hisz Andorra nyolcvanezer lakosa sem esik azonos kategóriába a Vatikán kilencszáz állampolgárával, s azt sem jelenthetjük ki, hogy ha Andorra lakossága 25%-kal gyarapodna, kinőné mikroállami státuszát. A határt azonban kénytelenek vagyunk meghúzni valahol, még ha pontos helyét redundáns módon

határozzuk is meg, annak figyelembevételével, hogy az általunk eleve mikroállamnak gondolt országok maradjanak a kategórián belül, az oda szerintünk nem illők pedig kívül rekedjenek.

II. 3. 4. Pszichológiai szint: a függőségi viszony

Végül szót kell ejteni egy olyan paraméterről is, melyre nem a szakirodalom, hanem az elvégzett felmérés hívta fel a figyelmet. Az arra a kérdésre adott válaszukban ugyanis, hogy hogyan definiálná Ön a mikroállamok fogalmát, meglepően sokan tértek ki a függetlenség vagy államiság bizonyos fokú hiányára. Ezeket a válaszokat eleinte nem kívántam figyelembe venni, mivel ellentétesek voltak azon axiómámmal, hogy a *mikroállam* az államok egy kategóriája, s így definíciója nem mondhat ellent az államiság definíciójának, idővel azonban olyan rendszert véltem felfedezni bennük, melyet már össze tudtam egyeztetni ezzel az elképzeléssel. A válaszadók többsége laikus volt a politológia, a jog, illetve a nemzetközi kapcsolatok területén, így nem tudta gondolatait szavatosan megfogalmazni, válaszaikat egymás mellé téve azonban tetten érhető a valamennyiük által leírni kívánt gondolat. Mégpedig, hogy az az ország számít mikroállamnak, mely akár gazdasági, akár adminisztratív-államigazgatási vagy társadalmi értelemben erősen és egyoldalúan függő viszonyban áll egy másik (nem mikro-) állammal. Persze, globalizálódó világunkban ilyen kapcsolatot könnyen fedezhetünk fel bármelyik kisállam és nagyhatalom között (ahogy erről Kosáry Domokos is ír),¹ ha azonban megvizsgáljuk azt a fajta szimbiózist, mely San Marinót és a Vatikánt Olaszországhoz, Monacót Franciaországhoz vagy Liechtensteint Svájcra köti, úgy annak nehezen számszerűsíthető volta ellenére el kell ismernünk az ismerv helytállóságát.

Nem ördögtől való tehát a gondolat, hogy ezt a fajta függőségi viszonyt beemeljük a definíciónkba, én azonban úgy gondolom, mindez egyenes következménye az extrém módon alacsony lakosságszámnak. Bár lehetséges, hogy ilyen függőség hiányában maguk a mikroállamok sem tekintenének ekként önmagukra, az eddigi alfejezetek után egyértelműen nem jelenthetjük ki, hogy a mikroállamisághoz elegendő, vagy akár szükséges lenne pusztán az ennek tényébe vetett hit. (Hasonló témát pedzeget A. Gergely András a kisállamok viselkedésével kapcsolatos írásában.²)

¹ Kosáry Domokos: A történelem veszedelmei; Magvető Könyvkiadó, Budapest, 1987.

² A. Gergely András: Kisállam nem állam...? Interkulturális átmenetek és multikulturális divergenciák a kisállamok uniós csatlakozásának folyamatában; IN: Hülvely István (szerk.): Kisállamok a globalizálódó nemzetközi rendszerben; MTA Politikatudományok Intézete, Budapest, 2003, pp 78-124.

II. 3. 5. A definíció és Európa mikroállamai

Az előző négy fejezetpont alapján tehát a mikroállam kifejezés a következőképpen definiálható: *olyan állam (s így az államiság valamennyi attribútumával rendelkező entitás), melynek lakossága legfeljebb 100 000 főt számlál.* Ezen definíció alapján Európa öt országát sorolhatjuk ebbe a kategóriába: Andorrát, Liechtensteint, Monacót, San Marinót és a Vatikánt.

Ennek ellenére dolgozatom további részében csak az első négygel kívánok foglalkozni. A Vatikán, bár tagadhatatlanul mikroállam, kívül esik vizsgálódásom terén, elsősorban azon tényből kifolyólag, hogy állami struktúrája elválaszthatatlanul összefonódott a katolikus egyház belső hierarchiájával. Az egyiket a másik nélkül vizsgálni értelmetlen és felesleges volna, utóbbi elemzése azonban messze meghaladná ezen dolgozat terjedelmi korlátait és célkitűzéseit.

III. Politikai rendszerek

III. 1. Kormányforma: a törvényhozás és a végrehajtás viszonya

A politikai rendszerek egyik legalapvetőbb jellemvonása a kormányforma, azaz a törvényhozó és a végrehajtó hatalmi ág egymáshoz való viszonya, illetve felépítése. A politológusok iskolától függően 3-5 fő típust szoktak megkülönböztetni, melyek között azonban gyakoriak az átmenetek.

Az európai mikroállamokat vizsgálva első pillantásra is megmondhatjuk, hogy nem csak egymástól gyökeresen eltérő kormányformákat képviselnek, de akad köztük olyan is, amit csak nagy nehézségek árán tudnánk a szokásos tipológián belül elhelyezni.

III. 1. 1. Andorra¹

A legegyszerűbb dolgunk Andorrával van, ez az ország ugyanis a parlamentáris kormányforma iskolapéldája lehetne. Az elsőszámú hatalmi szerv itt a törvényhozás csúcsszerve, a Két Völgy Főtanácsának nevezett parlament. Ez hivatott a politikai irányvonalak meghatározására, illetve a kormány megválasztására, mely neki tartozik

¹ Az ebben az alfejezetben felbukkanó tényyszerű adatok, hacsak adott helyen nincs másként jelezve, egységesen a következő forrásból származnak:

Haskó Katalin: Andorra; IN: Kardos József és Simándi Irén (szerk.): Európai politikai rendszerek; Ozirisz kiadó, Budapest, 2002, pp 21-25.

felelősséggel. Az államfők a hatalmi ágakról a legteljesebb mértékben elszeparáltak: kizárólag reprezentatív funkciókkal rendelkeznek.

A Két Völgy Főtanácsa 24 tagú, egykamarás országgyűlés, melyet egyenlő arányban két különböző szisztéma szerint választanak. Mivel ezek egyike a lakosság arányában, míg a másik föderatív elven működik, a képviselőről pedig számon tartják, hogy melyik úton jutottak mandátumhoz, a parlamenten belül bűjtött bikamerális jellegzetességek figyelhetők meg. Ilyen mechanizmus például, hogy a minősített többségi törvények (tipikusan ilyenek a választási rendszert, illetve az önkormányzatokat érintő ügyek) elfogadásához nem elég az összes képviselő 2/3-ának szavazata: ennek az aránynak külön-külön meg kell lennie a 12-12, eltérő módon választott képviselő szavazatai között is. Bár a választásokon a pártok jelöltjei indulnak, a parlamentben már a szabad mandátumok elve érvényesül: szokatlan módon egyáltalán nincsenek frakciók, minden képviselő önmagát képviseli. Mivel kevés kivételtől eltekintve minden döntés legkevesebb abszolút többségi döntést kíván, az országgyűlés a képviselők több mint felének jelenlétében számít határozatképesnek.

A Főtanács élén egy elnöki testület, az ún. Szindikátúra áll, melyet saját soraiból választ meg minden választási ciklus első ülészakájában. Ennek vezetői a szóló és a helyettes szóló, akik az ország legbefolyásosabb tisztségviselői,¹ újraválasztani csak egyszer lehet őket. Ők képviselik a társhercegeket a törvényhozó hatalomban, és az ő irányításuk alatt áll a parlamenti ülészakák között az országgyűlés jogköreivel felruházott Állandó Bizottság is.

A parlament elé törvényjavaslatot terjeszthet be bármely képviselő, a kormány, a kilencből három önkormányzat, illetve bármely választópolgár, aki javaslatához összegyűjti a regisztrált szavazópolgárok egytizedének aláírását (ez napjainkban kb. 2000 aláírást jelent² – belátható, hogy ugyanez a módszer teljesen alkalmazhatatlan lenne nagyobb nagyságrendű lakosságszám mellett), a legtöbb törvényjavaslat azonban általában a Szindikatúrától és a kormánytól érkezik. Utóbbi kérheti a Főtanácsot bármely törvényjavaslat sürgősségi megtárgyalására, ami 48 órán belüli döntést jelent, ezeket a javaslatokat azonban csak egyhangú szavazással lehet elfogadni. Ez a fajta döntéshozatal megint csak olyan vonás, melyek egy megszokott méretű, több száz fős parlamentben elképzelhetetlen lenne. Amennyiben az országgyűlés munkáját akadályoztatottnak ítéli, a Szindikátúra jogosult a törvényhozó hatalmat ideiglenesen és részlegesen a kormányra átruházni.

A kormány 14 tagját a parlament négy évre választja (a miniszteri poszt nem kötődik képviselői mandátumhoz, bárki betöltheti), és a társhercegek iktatják be. Legitimációjának

¹ Andorra hivatalos honlapja; Internet, <http://www.andorra.ad/en-US/Pages/default.aspx>, 2010. október 1.

² Election Guide; Internet, <http://www.electionguide.org/>, 2010. október 21.

forrása a Főtanács, és folyamatosan annak ellenőrzése alatt működik. Feladata elsősorban a végrehajtó hatalom gyakorlása, de törvényerejű rendeleteket is alkothat, melyeket az államfők bocsátanak ki. Szükséghelyzetben a parlament beleegyezésével jogában áll rendkívüli állapotot hirdetni, és ideiglenesen felfüggeszteni a demokratikus intézmények működését. Egyszerű bizalmatlansági szavazással lemondatható, melyet a képviselők 1/5-e terjeszthet be, legkorábban a kormány megalakulásától számított hat hónap leteltével, illetve maga a kormány is kérheti maga ellen. Ez nyílt szavazás, melyen a képviselők abszolút többségének ki kell állnia a kormány mellett ahhoz, hogy annak ne kelljen lemondania. Ugyanakkor a legalább egy éve hivatalban lévő kormány bármikor felkérheti a társhercegeket a Főtanács feloszlására, és új választások kiírására.

A kettős államfői posztot az alkotmány értelmében a mindenkori francia államfő, illetve urgelli püspök töltik be, akik gyakorolhatják jogaikat személyesen, vagy képviselőik által (ritka kivételektől eltekintve ez utóbbi a megszokott). Kizárólag ceremoniális, reprezentatív funkcióval bírnak: ők testesítik meg a történelmi folytonosságot, valamint ők az ország függetlenségének, és két szomszédjával való jó viszonyának szimbólumai is. Bár a kinevezések és a törvények szentesítése mind a jogköreik közé tartozik, semmiféle vétőjoggal nem rendelkeznek, s minden cselekedetüket ellenjegyeznie kell a kormányfőnek, vagy a Szindikátúra szőlójának. Ceremoniális funkciójukon egyedül igen széles tájékozási jogkörük mutat túl.

Ez a meglehetősen szokatlan berendezkedés a mikroállam történelmi sajátágaiból következik: tudni kell, hogy Andorra pusztán létét a spanyol és a francia nagyhatalom (korábban Navarra és Aragónia, azt megelőzően pedig Foix és Urgell) vetélkedésének köszönheti. Ennek a rendszernek valószínűleg az egész világon egyedülálló következménye, hogy Andorra nem hogy nem követeli meg saját államfőitől az andorrai állampolgárságot, de rendkívül extrém esetektől eltekintve lehetetlenné is teszi, hogy andorrai állampolgár az andorrai állam fejévé emelkedjen. Ebből adódóan nem csoda, hogy a társhercegek a történelmi kontinuitás és a jószomszédi viszony szimbólumai, s soha egy szóval sem utalnának rá, hogy egyben ők lennének a nemzet egységének megtestesítői is.

III. 1. 2. Liechtenstein¹

Liechtenstein kormányformája alapvetően szintén parlamentárisnak mondható, de nyomokban a kollegiális és a félprezidenciális rendszerek is felismerhetők benne. A főhatalom az egykamarás parlament,² a Landtag kezében van, melynek az általa megválasztott kormány felel, az államfő legtöbb feladata pedig ceremoniális jellegű. Ugyanakkor, bár létezik miniszterelnök, csak „egyenlők között az elsőként” irányítja a kormány munkáját, mely szavazás útján hozza meg döntéseit, az uralkodó pedig olyan jogosítványokkal rendelkezik, melyek öröklött monarchia esetében meglehetősen szokatlanok, s már egy közepesen erős köztársasági elnök jogkörét idézik.

A Landtag 25 képviselőből,² és választási ciklusonként eltérő számú (legfeljebb 25) póttagból áll, akik kizárólag akkor szavazhatnak, ha nélkülük az országgyűlés határozatképtelen lenne. Ez a mechanizmus egyértelműen a kis létszámú parlament hátrányait igyekszik kompenzálni, hisz az a hiányzó létszám, mely egy több száz fős országgyűlés számára még nem lenne zavaró, itt könnyedén határozatképtelenséget eredményezne. A Landtag évente 8-10 alkalommal ülésezik. Rekrutációja pártelvű, tagjai ennek megfelelően frakciókba tömörülnek. A frakcióalapításhoz legkevesebb három képviselő szükségeltetik, ám törvény írja elő, hogy csak olyan képviselők szerepelhetnek egyazon frakcióban, akik ugyanazon párt listájáról jutottak a parlamentbe. Az országgyűlés munkája elsősorban plenáris üléseken zajlik, három állandó bizottságán kívül (a külügyi, a pénzügyi és az adminisztratív ügyek bizottsága) csak ritkán hoznak létre ideigleneseket. Elsődleges feladata a törvényhozás (a meghozott törvényeket mind az uralkodóhercegnek, mind a miniszterelnöknek ellenjegyeznie kell) és a politikai tisztségviselők megválasztása. Munkáját az elnökből, az alelnökből és a frakcióvezetőkől álló Elnökség vezényli. Ha éppen nem ülésezik, jogait a Landtag elnökéből és a választókerületek 2-2 képviselőjéből álló Nemzeti Bizottság gyakorolja.

A Landtag négy évre választja meg a végrehajtó hatalom fejeül a kormány tíz tagját: a miniszterelnököt, a miniszterelnök-helyettest, valamint a négy-négy minisztert és miniszterhelyettest. Kormánytagok csak született, passzív választójoggal rendelkező

¹ Az ebben az alfejezetben felbukkanó tényyszerű adatok, hacsak adott helyen nincs másként jelezve, egységesen a következő forrásból származnak:

Digital Liechtenstein; Internet,

http://www.liechtenstein.li/en/liechtenstein_main_sites/portal_fuerstentum_liechtenstein/home.htm, 2010. október. 1.

² *Haskó Katalin*: Liechtensteini Hercegség; IN: Kardos József és Simándi Irén (szerk.): Európai politikai rendszerek; Ozirisz kiadó, Budapest, 2002, pp 445-448.

liechtensteini állampolgárok lehetnek, s mindkét választókerületből legalább 2-2 kormánytagnak kell kikerülnie. A helyettesek státusza sokban hasonlít a parlament póttagjaiéhoz, azzal a különbséggel, hogy ők mindig csak egy konkrét kormánytag helyett szavazhatnak annak távollétében. Valamennyi döntést egyszerű többségi szavazással hozzák meg, minden kormánytagnak egy szavazata van. A kormány négy szavazó (miniszter vagy miniszterhelyettes) jelenlétében számít határozatképesnek. A szavazás különlegessége, hogy tilos a tartózkodás, egyenlőség esetén pedig a miniszterelnök szavazata dönt. Ezen túlmenően az ő, illetve távollétében helyettese feladata az ülések vezetése, az uralkodóherceggel való kapcsolattartás, valamint aláírási jogokkal és kötelezettségekkel is bír. Bevetett gyakorlat, hogy a miniszterelnök a nagyobbik, a miniszterelnök-helyettes a kisebbik koalíciós partner soraiból kerül ki,¹ Liechtensteinben ugyanis a II. világháború óta a nemzeti egységet biztosító koalíció kormányzás a jellemző. Az öt teljes jogú kormánytagra 15 minisztérium létezik, így mindnyájuknak több különböző tárca jut. Bár ez a fajta kormány-modell épp csak nyomokban emlékeztet a kollegiális kormányformákra, kialakulása egyértelműen svájci hatásokra vezethető vissza.

Az állam feje az uralkodóherceg, mely cím a Liechtenstein-családban öröklődik. Mint demokratikus államok esetében minden monarcha, az ő elsődleges feladatai is reprezentatív jellegűek (megtestesíti az ország és a nép egységét, aláírásával szentesíti a törvényeket és kinevezi a Landtag által megválasztott tisztségviselőket), van azonban néhány olyan jogosítványa, melyek túlmutatnak a parlamentáris kormányformában megszokott, minimális államfői jogkörökön. Jogában áll törvényjavaslatokat benyújtani a parlamentnek, melynek működését évente legfeljebb három hónapra külön indoklás nélkül felfüggesztheti, illetve nyomós indok esetén saját hatáskörben fel is oszlathatja, és új választásokat írhat ki. A kormány döntései ellen óvást emelhet, vétójoga azonban nincs.¹ Beleszólással bír a bírói kinevezésekbe, kegyelmet gyakorolhat bármely elítélt javára, válsághelyzetben pedig nem a kormány, hanem az ő jogköre a rendeleti úton történő kormányzás – ugyanakkor a miniszterelnöknek valamennyi rendeletét ellen kell jegyeznie.

Ezek a jogosítványok egy parlamentáris kormányformájú országban meglehetősen szokatlanok, demokratikus örökletes monarchiáknál pedig kimondottan kuriózumnak tekinthetők. A liechtensteini herceg vélhetően Európa legszélesebb jogkörű demokratikus

¹ *Haskó Katalin*: Liechtensteini Hercegség; IN: Kardos József és Simándi Irén (szerk.): Európai politikai rendszerek; Ozirisz kiadó, Budapest, 2002, pp 445-448.

uralkodója, hisz, ahogy azt a Freedom House felmérései is mutatják, mindennek ellenére az ország egyértelműen szabad demokráciának nevezhető.¹

III. 1. 3. San Marino²

San Marino politikai rendszere (hála a kettős államfő intézményének, az országgyűlés szokatlanul széles jogosítványainak, az állam- és kormányfők aszinkron mandátumának stb.) első látásra nem emlékeztet egyik bevett kormányformára sem. Tüzetesebb vizsgálat után leginkább a félprezidenciális rendszerekkel mutat hasonlóságot, az azoktól megszokottnál jóval erősebb parlamenti jogkörrel – ennek azonban szögesen ellentmond az elv, mely szerint az ország régenskapitányai államfőként valamennyi hatalmi ág élén egyszerre állnak, fittyet hányva azok montesquieu-i szétválasztására. Itt e helyett a fékek és ellensúlyok egyedi rendszere érvényesül: a hatalmi ágak bevallottan számos ponton kapcsolódnak egymáshoz, folyamatosan ellenőrizve egymás működését. Adná magát a párhuzam, hogy az Egyesült Államokkal mutatott elvbéli hasonlóság alapján elnöki rendszernek nevezzük a helyi igazgatást, itt azonban szó sincs a végrehajtó hatalom egységéről, közvetlen államfőválasztásról, ahogy (bármily ellentmondásosnak is tűnjön ez a fentiek után) egy személy kezében összpontosuló főhatalomról sem.

A San Marinó-i állam legitimációjának forrása a 60 fős országgyűlés, az úgynevezett Általános Nagytanács (Consiglio Grande e Generale), lévén ez az egyetlen, közvetlenül megválasztott politikai szerv. Ez az egykamarás parlament pártelven szerveződik, a tanácsosok a megszokott módon alkothatnak frakciókat. A frakciók minimális létszáma három fő. A Nagytanács elsődleges feladata természetesen a törvényhozás, de bírói hatáskörrel is bír: az országgyűlés bírálja el az ítéletek megsemmisítésére vonatkozó kérelmeket, valamint dönt valamennyi, a magántulajdon kisajátítására vonatkozó kérdésről. Mindhárom hatalmi ágba innen történik a kinevezés: az országgyűlés választja az államfőket, a kormányt, a bírókat és alkotmánybírakat is,³ ami nagyon komoly hatalmi súlyt biztosít a számára. Munkáját az Elnökség irányítja, melynek feje a két régenskapitány, s tagjai még a frakcióvezetők és a három parlamenti titkár. Feladatait a plenáris ülések mellett öt állandó, és változó számú ideiglenes biztosság ülésein keresztül végzi, melyek között a helyeket a

¹ Freedom House; Internet, <http://www.freedomhouse.org/template.cfm?page=439>, 2010. október 28.

² Az ebben az alfejezetben felbukkanó tényszerű adatok, hacsak adott helyen nincs másként jelezve, egységesen a következő forrásból származnak:

Barabás Balázs: San Marino; IN: Kardos József és Simándi Irén (szerk.): Európai politikai rendszerek; Ozirisz kiadó, Budapest, 2002, pp 737-746.

³ Portale della Repubblica di San Marino, II; Internet, www.sanmarinosite.com, 2010. szeptember 17.

parlamenti arányoknak megfelelően osztják ki a frakciók között.¹ Egyazon tanácsos tetszőleges számú bizottság tagja lehet,¹ régenskapitányok és a kormány tagjai azonban nem választhatók be a bizottságokba.

A Nagytanács által egy választási ciklusra, azaz 5 évre választott tíztagú kormány az Állami Kongresszus (Congresso di Stato). Tagjai államtitkári tisztséget viselnek, mind parlamenti képviselők is egyben. Valamennyi kormánytag egy tárcával bír, melyek közül a külügyi a legtekintélyesebb; bár titulusa nem különbözik a többiekétől, ennek viselője tekinthető a kormányfőnek,² aki hagyományosan a legnagyobb parlamenti párt elnöke szokott lenni. A kormány az országgyűlésnek tartozik felelősséggel, ám nem áll a végrehajtó hatalom csúcsán: feladata elsősorban a régenskapitányok segítése a kormányzásban. Ettől függetlenül rendelkezik önálló jogkörökkel, s törvényjavaslatokat terjeszthet be a parlamentbe. Funkciója egyértelműen a kormányzásbeli folytonosság megteremtése, a gyakori államfőváltásokkal járó döccenők kiküszöbölése. Nincs jogalapja kezdeményezni a Nagytanács felosztatását.

A San Marinó-i politikai rendszer élén a kétfős államfői testület, a régenskapitányok állnak. Rendkívül rövid, mindössze féléves időszakra szól a kinevezésük, ami mellé azonban nagyon széles jogosítványokkal rendelkeznek. Bennük egyesülnek a hatalmi ágak, ők egyszerre az Általános Nagytanács, az Állami Kongresszus és a Tizenkettek Tanácsának (lásd később, a **III. 4. 2. alfejezetben**) elnökei. A parlament egyetlen titkos szavazással választja meg őket oly módon, hogy a két legtöbb szavazatot kapott jelölt töltheti be a posztot;¹ ez a módszer gyakran a kohabitáció egy speciális esetét eredményezi, ahol a két államfő közül az egyik az ellenzék soraiból kerül ki. Egyazon személy csak három évvel az utolsó régenskapitányi kinevezésének lejártá után választható meg újra.¹ A kormány irányítóiként legszélesebb jogkörökkel a végrehajtás területén bírnak, de befolyásuk a törvényhozásra nézve sem szimbolikus: nem csak az országgyűlés munkáját vezénylik, de rendeleteket is alkothatnak, melyek a Nagytanács megerősítése nélkül 3 hónapig maradnak érvényben.¹ Hatalmuk fő gátja az a tény, hogy mindig ketten vannak, így folyamatosan ellenőrzik egymás munkáját, és korlátlan vétőjoggal bírnak egymás döntéseivel szemben.

Ahogy előre írtam, ez a fajta kormányforma teljesen egyedi jellegzetességeket mutat, s mindenképpen adja magát a kérdés, hogy vajon megvalósítható lenne-e nagyságrendekkel nagyobb népességű országok esetén is. A struktúra maga ugyan nem épít az állam kis méretére, a régenskapitányok széles jogosítványai olyan szerteágazó feladatokkal járnak

¹ Portale della Republica di San Marino, II; Internet, www.sanmarinosite.com, 2010. szeptember 17.

² CIA: The World Factbook; Internet, <https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/index.html>, 2010. október 10.

mindhárom hatalmi ág területén, hogy egy nagyobb államban valószínűleg elvégezhetetlenül sok munkájuk lenne. Ugyanakkor előkerülnek itt olyan mechanizmusok, melyek a nagyobb országokban is alkalmazhatóak lennének. Ilyen a kettős államfő intézménye, mely a túlzott hatalomkoncentráció gátjaként szolgál; ennek a problémának ez a fajta megoldása szinte ismeretlen a „nem-mikro államok” körében. Bár a történelemben találhatunk rá példát; igaz, egy másik városállam, az ókori Spárta esetében. (Mindazonáltal hiba lenne párhuzamot vonni ebből a szempontból San Marino és Andorra között: bár valóban mindkét országban kettős államfői struktúra valósult meg, ezek kialakulásának okai és funkciói egymástól merőben eltérőek.)

III. 1. 4. Monaco

Ahogy San Marinót, Monacót sem lehet besorolni a megszokott kormányformák valamelyikébe. Itt azonban ennek sokkal prózaibb oka van: egyszerűen az, hogy ezt a tipológiát demokratikus rendszerek osztályozására dolgozták ki, Monaco pedig egyértelműen nem tekinthető ilyennek. Diktatúrának nevezni ugyanakkor erős csúsztatás lenne, hisz az országban vannak demokratikus intézményrendszerek; tény azonban, hogy ha a városállam alkotmányos monarchiának nevezhető is, parlamentáris monarchiának már biztosan nem. A Grimaldi hercegek tehát Európa utolsó, nem megválasztott államfői, akik érdemben gyakorolják a hatalmat saját országuk felett.

A monacói politikai rendszer középpontjában az uralkodóherceg áll. Hivatalosan az ő feladata öröködni a hatalmi ágak szétválasztottsága felett, a gyakorlatban azonban a három hatalmi ág éppen őbenne egyesül¹ (talán még markánsabban, mint a San Marinó-i régenskapitányokban). A poszt a Grimaldi családban öröklődik, más úton hozzájutni természetesen nem lehet (bár érdekes tény, hogy uralkodócsaládoktól szokatlan módon, egy 1918-as, potenciális örökösödési válság nyomán született rendelet következtében adoptált gyermekek is teljes jogú örökösökként léphetnek fel a családon belül²). A Nemzeti Tanácsnak nevezett parlamenttel közösen gyakorolja a törvényhozói hatalmat:³ ő nyújtja be a legtöbb törvényjavaslatot, illetve ún. szuverén rendeleteket is alkothat.¹ Az alkotmányon az uralkodóherceg és a Nemzeti Tanács együttes döntésével lehet csak módosítást végezni¹; a helyi politikai kultúrát jól jellemzi, hogy ezt az egyértelműen antidemokratikus megoldást a

¹ Principauté de Monaco – Official Government Portal; Internet, <http://www.gouv.mc/devwww/wwwnew.nsf/HomeGb>, 2010. október 1.

² Velde, François: Monaco; Internet, <http://www.heraldica.org/topics/national/monaco.htm>, 2010. október 2.

³ Haskó Katalin: Monaco; IN: Kardos József és Simándi Irén (szerk.): Európai politikai rendszerek; Ozirisz kiadó, Budapest, 2002, pp 527-530.

monacóiak egyik legdemokratikusabb vívmányukként ünneplik (ami persze érthető is, ha tudjuk, hogy 1962-ig az alkotmánymódosítás egyedül a herceg jogkörébe tartozott¹). Szintén az uralkodóherceg a végrehajtó hatalom feje: ő nevezi ki a kormányt, mely egyedül neki felelős.² Az alkotmány értelmében az ország valamennyi bírója is az ő nevében ítélkezik, így legfelsőbb feljebbviteli fórumként jogában áll bármely bírói döntés alól felmentést adni.² További különleges jogosítványa még, hogy bárkinek monacói állampolgárságot adományozhat,² amit másként csak házasság vagy örökbefogadás útján lehet megszerezni¹.

Az uralkodó elsőszámú tanácsadó testülete a Koronatanács;² a gyakorlatban ez a szerv hozza meg a legfontosabb államügyekben a döntéseket. Hét tanácsosa közül négyet (köztük az elnököt) a herceg, hármat az országgyűlés nevez ki. Évente kétszer ülésezik, az uralkodó azonban bármikor rendkívüli módon is összehívhatja. Önálló döntési jogkörrel a nemzetközi szerződések, állampolgári kérelmek és kegyelmi ügyek terén bír, de jogában áll a Nemzeti Tanács felosztatása is.¹ (Ehhez az uralkodóhercegnek közvetlenül nincs joga, a Koronatanácson keresztül azonban kedve szerint bármikor megteheti.)

A monacói kormány öt kormánytanácsosból és az államminiszterből áll,² valamennyijüket az uralkodóherceg nevezi ki.¹ Csak monacói vagy francia állampolgárok lehetnek. Fő feladatuk a herceg segítése a végrehajtó hatalom gyakorlásában, illetve a hercegi törvényjavaslatok és a szuverén rendeletek kidolgozása. Az államminiszternek rendeletalkotási joga is van, mellyel a másik két hatalmi ág ellenőrzése céljából élhet, ezeket az ún. miniszteri rendeleteket azonban az uralkodó tíz napon belül megvétózhatja. Rendelkezik továbbá bírói jogosítványokkal is, az államminiszter ugyanis valamennyi, államügyekkel kapcsolatos jogi ügylet legfelsőbb feljebbviteli fóruma.²

A huszonnégy tagú² Nemzeti Tanács évente háromszor üléseik, mely alkalmak közül az egyiken hagyományosan a költségvetés megvitatása és elfogadása zajlik.¹ A hercegnek bármikor jogában áll rendkívüli ülést is összehívni; ugyanezt maga az országgyűlés csak a képviselők 2/3-ának egyetértésével teheti meg.¹ Fő feladata természetesen a törvényhozás, bár, ahogy a fentiekben látjuk, erősen alárendelt a szerepe az uralkodóval szemben.

Mint láthatjuk, Monaco politikai rendszere számos ponton nem felel meg a modern demokrácia-felfogás alapvető kritériumainak. Ugyanakkor nem szabad szem előtt tévesztenünk, hogy egy gazdag, jóléti államról beszélünk, ahol nincs munkanélküliség, valamint magánszemélyek számára 0%-os az általános forgalmi adó és a személyi

¹ *Haskó Katalin*: Monaco; IN: Kardos József és Simándi Irén (szerk.): Európai politikai rendszerek; Ozirisz kiadó, Budapest, 2002, pp 527-530.

² Principauté de Monaco – Official Government Portal; Internet, <http://www.gouv.mc/devwww/wwwnew.nsf/HomeGb>, 2010. október 1.

jövedelemadó is.^{1, 2} Vélhetően ez a fajta jólét az oka, hogy a helyiek eltűrik politikai jogaik megcsorbított voltát. Ez a fajta politikai kultúra, mely a jólétet és létbiztonságot a jogegyenlőség és szabadság eszméje elé helyezi, általában a távol-keleti társadalmak sajátja, de láthatóan remekül működik Nyugat-Európában is: Monaco népe utoljára 1910-ben követelte jogai kiterjesztését, minden azóta bekövetkezett reform (köztük a jogállamiságot megvalósító 1931-1933-as közjogi-, illetve a mai berendezkedést megteremtő 1962-es alkotmányreform) uralkodói kezdeményezésre született meg.³ Ez lehet az oka a monarchikus eszme népszerűségének az országban, s hogy jelentős politikai erők sosem vonják kétségbe a Grimaldik különleges jogosítványait.

III. 2. Választási rendszerek és önkormányzatok

Amikor a mikroállamiság elsődleges kritériumának az alacsony lakosságszámot adtam meg, erre egyik fő érvem az volt, hogy ez az a paraméter, mely leginkább befolyásolja a politikai rendszer milyenségét, s azon belül is leginkább a választási rendszert. Ezek után azt vártam, hogy ha másban nem is, e téren párhuzamot találhatok a négy vizsgált ország között; hogy azt tapasztalom majd, létezik egy bizonyos fajtájú választási rendszer, melynek alacsony lakosságszám mellett magasabb a valószínűsége. Szerencsére nem kellett csalatkoznom: a négy, helyenként gyökeresen eltérő kormányforma közül három háttérében hasonló elvek szerinti (még ha a gyakorlatban nem is mindig ugyanolyan) választási rendszer működik, melyhez azonban eltérő politikai kultúra társul, s ez az eltérés egészen különböző pártrendszerek kialakulásához vezetett.

III. 2. 1. Választási rendszerek

A választási rendszerről beszélve valamennyi vizsgált országban a parlament, illetve az önkormányzatok megválasztására gondolunk; más, közvetlenül választott intézményei egyik államnak sincsenek. A parlamenti választások Liechtensteinben arányos, Monacóban és Andorrában vegyes rendszerben történnek, de utóbbi esetében is az arányossági elv a meghatározóbb. San Marinóban 2008-ig szintén arányos rendszer volt érvényben, az akkori választási reform azonban egy inkább vegyesnek mondható rendszert vezetett be.⁴

¹ Financial Action Task Force: Review to Identify Non-Cooperative Countries or Territories: Increasing The Worldwide Effectiveness of Anti-Money Laundering Measures; Internet, <http://www.fatf-gafi.org/dataoecd/56/43/33921824.pdf>, 2010. október 30.

² Stage Report 2004: Project of OECD on the detrimental tax practices; OECD, Párizs, 2004

³ Velde, François: Monaco; Internet, <http://www.heraldica.org/topics/national/monaco.htm>, 2010. október 2.

⁴ Nordciesk, Wolfram: Parties & Elections in Europe; Internet, <http://www.parties-and-elections.de/index.html>, 2010. november 2.

Liechtensteinben a Landtag 25 képviselőjét négyévente, arányos, egyszavazatos, egyfordulós rendszerben, pártlistákról választják.¹ Az ország két választókerületre oszlik, Oberlandra és Unterlandra; előbbiben 15, utóbbiban 10 mandátumot osztanak ki. Ezt a 3:2-es arányt még 1921-ben rögzítették, a jelenlegi választási rendszer létrehozásakor, s azóta sem vizsgálták felül, ami némileg csorbítja az arányosságot, mivel a mai lakosságszám már nem felel meg ennek.² Hogy melyik képviselő melyik választókerületből jutott a parlamentbe, azt nagyon komolyan veszik és számon tartják: mindkét választókerület jogosult a kormányban 2-2 miniszterre, a minisztereknek és a miniszterhelyetteseknek pedig ugyanabból a választókerületből kell kikerülniük. A parlamentbe jutást szokatlanul magas, 8%-os küszöb nehezíti meg, melyet az egyes pártoknak országos szinten kell elérniük. Érdekes tény, hogy ezt a küszöbértéket egy, az alkotmánybíróság által eltörölt még magasabb, 18%-os küszöb helyett vezették be 1973-ban. Az irreálisan magas korlátozás 1939-1962-ben volt érvényben, s eredetileg a szélsőjobboldali pártok parlamenten kívül tartására szolgált.²

A póttagok rekrutációja nem választás, hanem kinevezés útján történik: a parlamentbe jutott pártok minden három elnyert mandátum után egy póttagot delegálhatnak (de legalább egy kinevezésére minden, a választási küszöböt meghaladó eredményű párt jogosult).² Az aktív és a passzív választójog kritériumai között nincs különbség: mindkettő állampolgársághoz³, bejelentett állandó liechtensteini lakóhelyhez² és nagykorúsághoz kötött (utóbbi határa az országban 18 év)³. A választásokon való részvétel a svájci mintához hasonlóan kötelező, megtagadása pénzbüntetést von maga után.²

San Marinóban hasonló elvek alapján kicsit eltérő rendszer jött létre. Az ötévente megrendezett választások elve itt is az arányosság, rendszere szerint pedig itt is egyszavazatos, egyfordulós, pártlistás,¹ itt azonban két nagy választókerület helyett több tucat apró kerület, s ennek megfelelően több tucat lista létezik, melyeken a helyi lakosság arányában 1-3 mandátumot lehet elnyerni.⁴ Az aktív választójog korlátja egyedül az állampolgárság és a nagykorúság (ennek határa itt 21 év), a passzív azonban számos egyéb feltételhez kötődik: nem választhatók a huszonötödik életévüket még be nem töltött állampolgárok,⁵ a rendőri, csendőri, városőri szervezetek tagjai, a kincstári képviselők és

¹ Election Guide; Internet, <http://www.electionguide.org/>, 2010. október 21.

² Digital Liechtenstein; Internet, http://www.liechtenstein.li/en/liechtenstein_main_sites/portal_fuerstentum_liechtenstein/home.htm, 2010. október. 1.

³ *Haskó Katalin*: Liechtensteini Hercegség; IN: Kardos József és Simándi Irén (szerk.): Európai politikai rendszerek; Ozirisz kiadó, Budapest, 2002, pp 445-448.

⁴ *Barabás Balázs*: San Marino; IN: Kardos József és Simándi Irén (szerk.): Európai politikai rendszerek; Ozirisz kiadó, Budapest, 2002, pp 737-746.

⁵ Portale della Repubblica di San Marino, II; Internet, www.sanmarinosite.com, 2010. szeptember 17.

diplomáciai megbízottak,¹ de még az egyházi személyek sem. E mellett nem jelölhető tanácsosnak olyan személy sem, aki bármely tanácsossal vagy jelölttel meghatározott fokúnál közelebbi rokoni kapcsolatban áll.⁵ Ezen korlátozások célja természetesen a hatalomkoncentráció megakadályozása, és a szekularizációra való törekvés (ami a Pápai Állam évszázadokon át fennálló fenyegetését tekintve érthető is),² demokratikus volta azonban legalábbis megkérdőjelezhető. Szavazni nem csak személyesen, postai úton is lehet, a világ bármely pontjáról.¹

Ezt a teljesen arányos rendszert azonban a 2008-as választási reformok vegyes rendszerré torzították. Ebben kisebb szerepe volt a 3,5%-os választási küszöb³ bevezetésének, amit az indokolt, hogy a 2006-os választásokon a hatvanfős Általános Nagytanácsba jutott kilenc párt közül hét osztozott a mandátumok egyharmadán.⁴ Az arányosság elvét sokkal inkább a többségi bónusz intézményének bevezetése okozta: ennek értelmében, ha a győztes pártszövetség mandátumainak száma nem éri el a 35-öt, úgy őket automatikusan ennyi hely illeti meg.³ A módosítás szintén a 2006-os rossz tapasztalatok eredménye, az az évben megválasztott sokpárti koalíció instabilitása ugyanis bizonytalan kormányzást, majd kormányválságot eredményezett.⁵

Az eddigi arányos (vagy majdnem arányos) rendszerek után Andorrában egy jól átlátható, vegyes választási rendszer működik. Minden állampolgár két szavazattal rendelkezik: az egyiket a pártok országos listájára, a másikat saját választóközrete egyéni jelöltjeire adja le. A listás ágon a mandátumkiosztás arányosan történik, a hét választóközretről pedig a két legtöbb szavazatot kapott jelölt jut a Két Völgy Főtanácsába, tehát ez utóbbi sem tekinthető egyértelműen többségi elvűnek.⁶ Mindkét ágon 14-14, négy éves mandátumú képviselőt választanak meg.⁷ A választóközretekről tudni kell, hogy azok a hét önkormányzati

¹ Barabás Balázs: San Marino; IN: Kardos József és Simándi Irén (szerk.): Európai politikai rendszerek; Ozirisz kiadó, Budapest, 2002, pp 737-746.

² Cecchetti, M. és Pizzulin, V. E.: History of Republic of San Marino; Internet, http://www.libertas.sm/Storia_generale/In/History_San_Marino_1.htm, 2010. szeptember 17.

³ Nordciesk, Wolfram: Parties & Elections in Europe; Internet, <http://www.parties-and-elections.de/index.html>, 2010. november 2.

⁴ Election Guide; Internet, <http://www.electionguide.org/>, 2010. október 21.

⁵ Sanmarinortv.sm – Radio Televisione della Repubblica di San Marino; Internet, <http://www.sanmarinortv.sm/>, 2010. október 20.

⁶ Haskó Katalin: Andorra; IN: Kardos József és Simándi Irén (szerk.): Európai politikai rendszerek; Ozirisz kiadó, Budapest, 2002, pp 21-25.

⁷ Itt kell felhívnom a figyelmet egy ellentmondásra, ami a szakirodalom és a fellelhető adatok között feszül. Több, más tekintetben hitelesnek bizonyult forrás állítja ugyanis (Haskó Katalin Andorra című írása, és a társhercegség hivatalos weboldala egyaránt), hogy a Főtanács létszáma nem kötött, hanem 28 és 42 fő között ingadozhat – nem térnek azonban ki arra, hogy minek a függvényében. Mivel az intézményrendszer és a választási rendszer részletesebb leírásaiban ilyen ingadozásnak nem volt nyoma, s mert az 1993-ig visszamenőleg több helyen fellelhető választási eredmények mind 28 képviselővel számolnak, ezt végül nem fogadtam el hiteles adatnak.

egyházközségnek (parróquies) felelnek meg, s lakosságuk messze nem egyenlő: a legkisebb lakosságú Ordinónak alig 8 000, a legnépesebb Andorra la Vellának (a fővárosnak) több mint 23 000 lakosa van.¹ Azaz az egyéni ágon egy ordinói lakos szavazata háromszor olyan értékes, mint egy fővárosié. Választási küszöb egyáltalán nincs, az aktív és passzív választójog egyaránt csak állampolgársághoz és nagykorúsághoz (18 éves kortól) kötött.²

Ahogy a kormányformáknál, a választási rendszerek esetében is Monaco jelenti a kivételt, vegyes rendszerében ugyanis inkább a többségi elv érvényesül. Az ötévente megrendezett választásokon itt is két külön ágra kell szavazni, választási körzetek és egyéni jelöltek azonban nincsenek: mindkét ágon pártlistákra lehet voksolni. A különbség, hogy míg az egyik ágon 8 mandátumot osztanak ki a szavazatok arányában, a másik 16 parlamenti hely mindegyikét a legtöbb szavazatot kapott párt nyeri el.³ Az aktív választójog nagykorúsághoz (21 éves kortól) és legalább öt éve meglévő monacói állampolgársághoz kötött, míg jelölt csak aktív választójoggal rendelkező, legalább 25 éves személy lehet.⁴

Mi tehát a közös vonás, amit a fejezet elején kiemeltem? Természetesen az arányosság elve, mely (Monaco kivételével) minden vizsgált államban domináns módon megjelenik. Érdemes elgondolkozni rajta, hogy az extrém módon alacsony lakosság kedvez-e valamilyen módon az arányos választási rendszereknek, vagy valamilyen más körülmény játszik itt közre. Én magam inkább az utóbbi lehetőség felé hajlanék, hiszen ha belegondolunk, minél kevesebb egy ország lakossága, annál kisebb lesz a különbség egy arányos és egy többségi választási rendszer eredményei között is. Ha az adatok nem mutatnának éppen ellenkező irányba, azt mondanám, kiugróan alacsony lakosságszám mellett egy többségi rendszernek lehet nagyobb valószínűsége, hiszen az ilyen kis közösségek valószínűleg nem túlzottan fragmentáltak, s maga a lakosság száma is határt szab a túl sok eltérő, kis párt kialakulásának.

De talán éppen ez az egységesség az a másik körülmény, ami megteremti az arányos rendszerek feltételeit: mivel a mikroállamok egyikében sincsenek a lakosságot nagyjából egyenlően megosztó, markáns törésvonalak, a pártok nem a győzelem megszerzését, hanem az országos érdekek arányos képviselését tekintik feladatuknak. Ezt pedig értelemszerűen inkább az arányos rendszerek szolgálják.

¹ Andorra hivatalos honlapja; Internet, <http://www.andorra.ad/en-US/Pages/default.aspx>, 2010. október 1.

² *Haskó Katalin*: Andorra; IN: Kardos József és Simándi Irén (szerk.): Európai politikai rendszerek; Ozirisz kiadó, Budapest, 2002, pp 21-25.

³ *Nordciesk, Wolfram*: Parties & Elections in Europe; Internet, <http://www.parties-and-elections.de/index.html>, 2010. november 2.

⁴ *Haskó Katalin*: Monaco; IN: Kardos József és Simándi Irén (szerk.): Európai politikai rendszerek; Ozirisz kiadó, Budapest, 2002, pp 527-530.

III. 2. 2. Önkormányzatok

Az önkormányzati rendszerek mind a négy országban elég eltérően alakulnak. Andorrában a hét parróque¹ az országos választásokkal egyszerre, négyévente választ maga fölé egy-egy Községi Tanácsot, mely a helyi lakosság függvényében 8-14 tagból áll.² Autonómiájuk gazdasági kérdésekben meglehetősen nagy, saját területeiken belül önálló adónemeket is kivethetnek.¹ Liechtensteinben a tizenegy községi önkormányzat megválasztása szintén arányos rendszerben zajlik, ezek szerepe azonban elhanyagolható, minden lényeges kérdésben a központi kormányzatnak vannak alárendelve.³ San Marino kilenc castellójában ezzel szemben többségi alapon választják ötévente a lakosság függvényében 7-9 tagú kastélytanácsokat, melyek élén a saját tagjaik közül két évre választott kastélykapitányok állnak.⁴ Az önkormányzatok jogköre itt is nagyon alacsony, a központi kormányzat tanácsadó testületeinek tekinthetők, önállóan szinte csak társadalmi és kulturális ügyekben dönthetnek⁵ – ugyanakkor törvényjavaslatokat terjeszthetnek az Általános Nagytanács elé. A kastélytanácsban való tagság összeférhetetlen az országgyűlési tanácsosi posztal.⁴

Monacóban a helyi önkormányzatok működése is elég sajátos. Lévén az ország területe egyetlen (közigazgatásilag öt kerületre osztott⁶) városból áll, az egyetlen önkormányzat kiterjedése lényegileg az egész államot lefedni, így inkább a központi kormányzat közmunkával, városfejlesztéssel, parkokkal, közterekkel, forgalommal foglalkozó szerveként funkcionál.⁷ Fő szervezete a Nemzeti Tanácsnak alárendelt,⁷ háromhavonta ülésező ún. Kommunális Tanács, melyet tizenöt közvetlenül, arányos rendszerben négy évre választott tanácsos alkot. Ők választják meg a főpolgármestert, és az egyéb városi tisztségviselőket.⁸

¹ *Haskó Katalin*: Andorra; IN: Kardos József és Simándi Irén (szerk.): Európai politikai rendszerek; Ozirisz kiadó, Budapest, 2002, pp 21-25.

² Andorra hivatalos honlapja; Internet, <http://www.andorra.ad/en-US/Pages/default.aspx>, 2010. október 1.

³ Digital Liechtenstein; Internet, http://www.liechtenstein.li/en/liechtenstein_main_sites/portal_fuerstentum_liechtenstein/home.htm, 2010. október. 1.

⁴ *Barabás Balázs*: San Marino; IN: Kardos József és Simándi Irén (szerk.): Európai politikai rendszerek; Ozirisz kiadó, Budapest, 2002, pp 737-746.

⁵ Portale della Republica di San Marino, II; Internet, www.sanmarinosite.com, 2010. szeptember 17.

⁶ *Velde, François*: Monaco; Internet, <http://www.heraldica.org/topics/national/monaco.htm>, 2010. október 2.

⁷ Principauté de Monaco – Official Government Portal; Internet, <http://www.gouv.mc/devwww/wwwnew.nsf/HomeGb>, 2010. október 1.

⁸ *Haskó Katalin*: Monaco; IN: Kardos József és Simándi Irén (szerk.): Európai politikai rendszerek; Ozirisz kiadó, Budapest, 2002, pp 527-530.

III. 3. Pártrendszerek és választói magatartás

A mikroállamok politikai pártjairól beszélve az emberek hajlamosak megmosolyogni a tényt, hogy ilyen kis lélekszám mellett is ugyanúgy létrejöhetnek kis törpepártokból álló, fragmentált pártrendszerek éppúgy, mint két nagy párt által dominált pártrendszerek. Tény persze, hogy a „kis párt” és a „nagy párt” egészen mást jelent a mikroállamokban, mint a nagyobb államalakulatokban, arról se feledkezzünk azonban meg, hogy ezek a kategóriánk hazánkban is egész máshogy értendők, mint pl. az Egyesült Államokban. A továbbiakban tehát mindig az adott ország lakosságához mérten használom a „kis”, illetve „nagy” jelzőket, függetlenül attól, hogy adott párt tagjai vagy hívei száma alapján milyen kategóriába esne a világ más tájain.

III. 3. 1. Liechtenstein

Bár a maga nemében mind a négy vizsgált ország pártrendszere tartogat érdekes részleteket, úgy gondolom, mind közül a liechtensteini a legkülönösebb, ezzel foglalkoznék tehát először. Liechtenstein pártrendszerét vizsgálva annak jobboldali eltolódottsága az első, ami a szemünkbe ötlik: ezt a kvázi-kétpártrendszert két centrális jobboldali párt uralja. A Haladó Polgári Párt (Fortschrittliche Bürgerpartei; FBP¹) magát a liberális konzervativizmust támogató kereszténydemokrata pártnak nevezi,² míg a Hazafias Unió (Vaterländische Union; VU¹) a kereszténydemokrácia elveit valló konzervatív pártként határozza meg önmagát;³ lényegileg az FBP-t kereszténydemokrata, a VU-t keresztényszocialista pártként írhatjuk le, de a köztük lévő távolság, ahogy az kétpártrendszereknél lenni szokott, igen csekély. 1945 és 1989 között ez a két párt osztozott a Landtag 15 mandátumán, hála az 1939-1962-ben érvényben lévő 18%-os, majd 1972-ben bevezetett 8%-os választási küszöbnek, melyek fél évszázadon át akadályozták meg minden egyes kisebb pártot a bejutásban.⁴ A változást részint a parlament létszámának 1989-es 25-re emelése hozta meg, részint pedig a Szabad Lista (Freie Liste; FL¹) megalakulása, melynek valamennyi, a két nagy párttal elégedetlen, vagy azoktól balra álló csoportot tömörítve sikerült a Landtagba jutnia, s magát azóta is 1-3

¹ Election Guide; Internet, <http://www.electionguide.org/>, 2010. október 21.

² FBP Liechtenstein; Internet, <http://www.fbp.li/>, 2010. október 24.

³ Vaterländische Union; Internet, <http://www.vu-online.li/>, 2010. október 24.

⁴ Digital Liechtenstein; Internet, http://www.liechtenstein.li/en/liechtenstein_main_sites/portal_fuerstentum_liechtenstein/home.htm, 2010. október. 1.

mandátummal képviseltetnie.¹ Az ellenzéki párt fő témái a környezetvédelem, a bevándorlók és menekültek jogainak védelme, valamint a női politikai egyenjogúság.²

Hiba lenne azonban a liechtensteini pártrendszert a lengyel modellhez hasonlítani, ahol tudvalevőleg két nagy jobboldali párt váltógazdálkodása a jellemző. Hiba lenne egyrészt azért, mert a VU 1928 óta négy kivétellel (1970, 1974, 1997³, 2001³) valamennyi választást megnyerte,⁴ s így nem beszélhetünk valódi váltógazdálkodásról; másrészt pedig azért, mert a választások kimenetelétől függetlenül a két nagy párt 1938-tól kezdve mindig koalícióban kormányzott⁵ (eltekintve egy rövidebb időszakról 1997-2005-ben, mikor előbb az FBP, majd a VU tett kísérletet az egypárti kormányzásra)³. Nem vitatható, hogy ez a gyakorlat hihetetlen politikai stabilitást eredményezhetett az elmúlt 70 évben, érdemes azonban abba is belegondolni, vajon hogyan hatott mindez az országban felnőtt nemzedékek politikai szocializációjára? Hiszen a liechtensteinek szó szerint generációk óta élnek egy olyan pártrendszerben, melyben a szavazatuktól függetlenül alakul meg a kormány; hatással legfeljebb arra lehetnek, hogy melyik nagy pártból kerüljön ki a miniszterelnök. Ez azonban láthatóan nem különösebben zavarja őket, hisz az egyetlen parlamenti ellenzéki párt a legutóbbi, 2009-es választásokon is mindössze egy mandátumot tudott szerezni; de ha más nem, legalábbis azt várnánk, hogy a szavazás jelentősége folyamatosan csökkenjen az állampolgárok számára, s ennek megfelelően csökkenjen a szavazási hajlandóság is. Mérhető jele azonban ennek sincs: mivel szavazni kötelező, a részvételi arány minden alkalommal igen magas, 80%-ot meghaladó szokott lenni³ (2005: 86,5%, 2009: 84,6%)¹. Amiben talán mégis tetten érhető a parlamenti választások eljelentéktelenedésének hatása, az a népszavazások gyakori volta: miként Svájcban, Liechtensteinben is nagyon könnyen lehet ilyen kezdeményezni (megteheti az uralkodó, a parlament, de 1000 vagy 1500 választópolgár is, az adott ügytől függően).¹

Nagyon érdekes kérdés, hogy hogyan alakulhatott ki ez a berendezkedés. Az országban láthatóan nagyon erős a kereszténység politikai identitás-meghatározó ereje, hisz a

¹ Digital Liechtenstein; Internet, http://www.liechtenstein.li/en/liechtenstein_main_sites/portal_fuerstentum_liechtenstein/home.htm, 2010. október. 1.

² FL; Internet, <http://www.freieliste.li/>, 2010. november 6.

³ Election Guide; Internet, <http://www.electionguide.org/>, 2010. október 21.

⁴ Szintén a szakirodalom önellentmondására kell felhívnom ezen a helyen a figyelmet. Haskó Katalin 2002-es írásában egyértelműen leírja, hogy 1970-ig a VU nem veszített választásokat, Wolfram Nordciesk választási adatbázisa azonban ennek ellenmondó adatokat tartalmaz. Mivel más, erről szóló forrást nem találtam, végül a nyomtatott szakkönyv állítását fogadtam el az internetes adatbáziséval szemben, így azonban nem kizárt, hogy ezen a ponton hibásak az általam leírt adatok. Épp ezért nem is foglalkoztam részletesebben az egyes liechtensteini választások eredményeivel.

⁵ *Haskó Katalin*: Liechtensteini Hercegség; IN: Kardos József és Simándi Irén (szerk.): Európai politikai rendszerek; Ozirisz kiadó, Budapest, 2002, pp 445-448.

vallásosság mindkét nagy párt retorikájában fontos elem. Ennek okáról legfeljebb elképzeléseim vannak, tudható azonban, hogy az ország lakosságának 87,3%-a katolikus,¹ s ez párhuzamot sejtet a helyi és a bajorországi kereszténység kialakulása között. Még jelentősebb lehet azonban a két nagy párt kormányzóképeségébe vetett töretlen hit: Liechtensteint a VU és az FBP tették Európa legszegényebb országából a világ egyik leggazdagabb államává, s ezért a kormányzó pártok tekintélye megkérdőjelezhetetlen.

III. 3. 2. San Marino

Liechtenstein jobboldali politikai palettája után vizsgáljuk meg a másik végletet, San Marinót! Bár utóbbi országban a pártrendszer éppen átalakulóban van, s látszatra épp egy hagyományos jobboldali-baloldali tagoltságú kétpártrendszer kibontakozása zajlik, mindenképpen érdemes górcső alá vennünk a XXI. század első éveit jellemző status quo-t, mivel egy rendkívül szokatlan rendszert ismerhetünk meg általa.

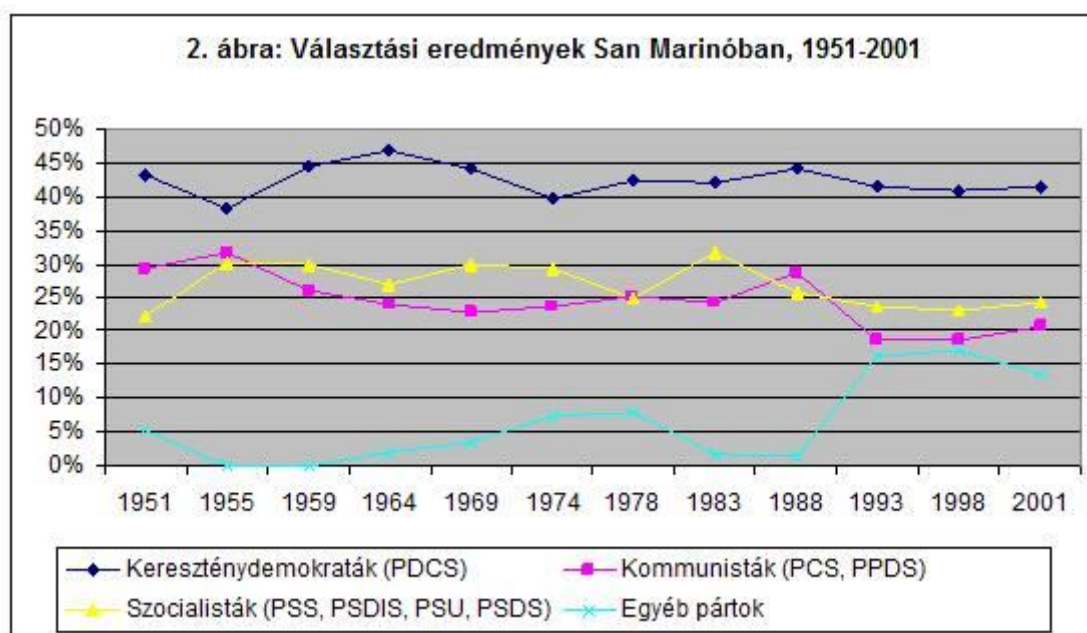
San Marinóban a II. világháború után háromosztatú pártrendszer valósult meg. A legtámogatottabb párt egyértelműen a mérsékelt jobboldali San Marinó-i Kereszténydemokrata Párt (Partito Democratico Cristiano Sammarinese; PDCS) volt, mely 1951 és 2001 között rendre 38-47%-os eredményeket ért el a választásokon, a másik két, 19-32%-os támogatottság között mozgó párt azonban együtt majdnem mindig több tanácsosi mandátumot tudtak felmutatni.^{2,3} Ez a két szervezet a szocialista és a kommunista párt voltak; mindkettő többször szétszakadt, majd más formában újraegyesült, olykor több különálló párt laza szövetségeként létezett, de fél évszázadon keresztül sikerrel tartani tudta a versenyt a PDCS-sel² (bár számos különböző nevet viseltek, a könnyebbség végett a továbbiakban a szocialista pártot a PSS, a kommunista pártot pedig a PCS betűkombinációkkal fogom jelölni).⁴ A három párt választási eredményeiről a korszakban a **2. ábra** tudósít.

¹ *Haskó Katalin*: Liechtensteini Hercegség; IN: Kardos József és Simándi Irén (szerk.): Európai politikai rendszerek; Ozirisz kiadó, Budapest, 2002, pp 445-448.

² *Barabás Balázs*: San Marino; IN: Kardos József és Simándi Irén (szerk.): Európai politikai rendszerek; Ozirisz kiadó, Budapest, 2002, pp 737-746.

³ *Nordciesk, Wolfram*: Parties & Elections in Europe; Internet, <http://www.parties-and-elections.de/index.html>, 2010. november 2.

⁴ A szocialista párt 1956-ban három részre szakadt PSS, PSIS (Partito Socialista Indipendente Sammarinese; Független San Marinó-i Szocialista Párt) és PSDS (Partito Socialdemocratico Sammarinese; San Marinó-i Szociáldemokrata Párt) neveken. A PSIS és a PSDS 1958-ban PSDIS (Partito Socialdemocratico Indipendente Sammarinese; Független San Marinó-i Szociáldemokrata Párt) néven egyesült. A PSDIS 1976-ban feloszlott, egy része visszaolvadt a PSS-be, maradéka PSU (Partito Socialista Unitario; Egyesül Szocialista Párt), illetve DS (Democrazia Socialista; Szocialista Demokrácia) néven alapított új pártokat. 1991-ben a három párt újra egyesült a PSS-ben, az egyesüléssel egyet nem értők MD (Movimento Democratico; Demokratikus Mozgalom) néven saját pártot alapítottak. A PSS-ből 1997-ben egy további csoport vált ki SpR (Socialisti per le Riforme; Szocialisták a Reforokért) néven.

Adatok forrása: Barabás Balázs: San Marino és Wolfram Nordciesk: Parties & Elections in Europe

Ebben a háromosztatú rendszerben a középen álló (egyébként centrális baloldali) PSS-nek jutott a mérleg nyelvének szerepe. Mivel egypárti kormányok szinte soha nem alakulhattak (az egyetlen kivétel a PDCS kormányzása volt 1956-1959-ben), a másik két párt pedig ideológiailag igen távol állt egymástól, minden választást az ő állásfoglalásuk döntött el. 1945-1956-ban a PCS-sel, 1959-1978-ban a PDCS-sel, majd 1978-1988-ban ismét a kommunistákkal kormányoztak.¹ A másik két párt 1988-1992-ben kísérletet tett a hatalomból történő kiszorításukra, az általuk létrehozott koalíció azonban túl szélesnek bizonyult, és négy év után kormányválsághoz vezetett, amit ismét szocialista-kereszténydemokrata kormányzás követett 2000-ig.¹ Ebben az időszakban ezen a három párton kívül csak nagyon ritkán jutott be más szervezet a Nagytanácsba; a nem a PDCS-hez, PCS-hez vagy PSS-hez tartozó tanácsosok száma 0 és 3 között mozgott.² Ugyanakkor ez nem jelenti azt, hogy a kis pártok teljesen hatalomnélküliek lettek volna: mivel a három nagy párton belül is mindig jelentős széthúzás uralkodott, a szocialista párt pedig időről időre kettészakadt jobb- és baloldali szárnyára, olykor egy kis párt is jelentős szerephez juthatott. Így járt a Törvényes Szabadság Mozgalom (Movimento Libertà Statutarie; MLS) nevű liberális párt is, mely 1973-1974-ben a

A kommunista párt 1944-1990-ben viselte a PCS nevet. 1965-ben a párt szélsőbal szárnya önálló pártot alapított MCML (Movimento Comunista Marxista-Leninista; Marxista-Leninista Kommunista Mozgalom) néven. 1990-ben a párt kettészakadt a közép felé hajló PPDS-re (Partito Progressista Democratico Sammarinese; San Marinó-i Haladó Demokrata Párt) és a szélsőbalos RC-re (Rifondazione Comunista; Kommunista Megújulás), mely utóbbi később SU (Sinistra Unita; Egyesült Baloldal) néven az új kommunista párt lett.

¹ Barabás Balázs: San Marino; IN: Kardos József és Simándi Irén (szerk.): Európai politikai rendszerek; Ozirisz kiadó, Budapest, 2002, pp 737-746.

² Nordciesk, Wolfram: Parties & Elections in Europe; Internet, <http://www.parties-and-elections.de/index.html>, 2010. november 2.

maga egy mandátumával biztosította a felbomlani látszó PDCS-PSS koalíciónak a kormánytöbbséget.¹

Ez a rendszer nem véletlenül juttatja eszünkbe az 1947-1992-ben fennálló olasz pártrendszert, hisz ott is elsősorban ugyanezen három párt helyi megfelelői versengtek a hatalomért.² Fontos azonban rögzítenünk, hogy míg Olaszországban különböző koalíciók élén mindig a kereszténydemokrata párt kormányzott, a kommunisták pedig sosem kerültek hatalomra, addig San Marinóban ez a versengés valóban kétesélyes volt. A mikroállamnak 1945 és 2000 között tizenhét kormánya volt, míg Olaszországban 1947 és 1992 között ez a szám a hatvanat közelítette, így előbbiben viszonylag stabil kormányzásról, utóbbiban pedig permanens kormányválságról beszélhetünk.³

Bár San Marinóban mindig megmutatkoztak az olaszországi politikai események hatásai, az olasz pártrendszer 1992-1994-es átalakulását látszatra átvészelte a helyi, hárompólusú politika. Míg az olasz kereszténydemokraták és szocialisták bukását elsősorban a korrupciós- és maffiaügyek okozták,² ilyenek San Marinóban nem robbantak ki, szintén nagy hatással volt azonban a Szovjetunió szétesése, mely a kommunista párt addigi legnagyobb szabású belső átalakulását hozta magával.¹ Ez a szavazati eredményekben is megmutatkozott: a párt támogatottsága az 1988-as 28,7%-ról az 1993-as választásokon 18,6%-ra esett vissza.¹ Nem zajlott le azonban teljes átrendeződés: a '93-as, a '98-as és a 2001-es (a kormánykoalíció bukása, majd két egymást követő kormányválság miatt előrehozott)⁴ választásokon még úgy látszott, minden marad a régi mederben – épp csak a kis pártok megerősödése volt szembetűnő, akik az addigi 0-3 helyett 8-10 helyet szereztek maguknak a Nagytanácsban.^{1, 5} A szétesés első jelei 2001 után jelentkeztek: az újjraalakult PSS-PDCS koalíció egy évig, az öt követő PSS-PCS koalíció fél évig volt kormányon, hogy ismét átadja a helyét a kereszténydemokratáknak és szocialistáknak. A kormányválságok megoldására 2003-ban a három párt nagykoalíciós kormányt hozott létre, ami jól jelezte a helyzet súlyosságát, hisz ilyenre a II. világháború óta nem volt példa.⁴

¹ Barabás Balázs: San Marino; IN: Kardos József és Simándi Irén (szerk.): Európai politikai rendszerek; Ozirisz kiadó, Budapest, 2002, pp 737-746.

² Krizmanits József: Egységes vagy több lábon álló jobboldal? Kereszténydemokrata és konzervatív pártok Nyugat-Európában; IN: A Magyar Demokrata Fórum helye a politikai palettán, II. évfolyam 5. szám, 2002; Internet, <http://iroga.hu/mdf/krizmanits.html>, 2010. november 1.

³ Hírszerző: A jobb- és a baloldal is reformokat akar – Olaszország; Internet, http://hirszerzo.hu/kulfold/63085_a_jobb_es_a_baloldal_is_reformokat_akar_ola, 2010. november 7.

⁴ Magyar Köztársaság Külügyminisztériumának honlapja, A; Internet, http://www.mfa.gov.hu/kum/hu/bal/Kulpolitikank/_volt_ketoldal_kapcsolatok/Europa/, 2010. október 20.

⁵ Nordciesk, Wolfram: Parties & Elections in Europe; Internet, <http://www.parties-and-elections.de/index.html>, 2010. november 2.

A válság megoldását a PSS és a PCS az egységes baloldal megteremtésében látták, ezért a 2006-os választások előtt fuzionáltak Szocialisták és Demokraták Pártja (Partito dei Socialisti e dei Democratici; PSD) néven.¹ A várt választási siker azonban elmaradt: míg a két párt külön-külön 20,8%-ot, illetve 24,2%-ot ért el a 2001-es választásokon, addig együtt 2006-ban támogatottságuk mindössze 31,8% volt.² Levonhatnánk ebből azt a következtetést, hogy a baloldali szavazóknak nem nyerte el a tetszését az új formáció, s az egyesüléssel egyet nem értő maradványpártokra adták szavazataikat, ez azonban nem magyarázná meg a PDCS támogatottság-vesztését: a kereszténydemokraták a 2001-es 41,5%-ról 2006-ra 32,9%-ra estek vissza.² Valószínűbb tehát, hogy a San Marinó-iak a 2001 és 2006 közötti sorozatos kormányválságok miatt fordultak el tömegesen az addigi három kormányzó párttól. A Nagytanácsba az (immáron) két nagy párton kívül még hét kisebb szervezet jutott be, összesen 19 mandátumot szerezve, s négyet közülük mindössze 1-1 tanácsos képviselt.³ Végül a PSD alakított kormányt, ehhez azonban a kis pártok többségével koalícióra kellett lépnie. Ez a kormányzás sem bizonyult azonban tartósnak: 2008-ra elhúzódo kormányválságba fulladt, amit végül előrehozott választásokkal tudtak csak feloldani.⁴

A helyzet végső rendezésére a pártok a 2008-as választások előtt új választási szabályozást vezettek be, mely tartalmazta a San Marinóban addig ismeretlen választási küszöböt (3,5%), valamint a többségi bonusz intézményét.⁵ Az egyes pártok támogatottságuk maximalizálása érdekében két nagy pártszövetségbe tömörültek, melyek közül a Szövetség San Marinóért (Patto per San Marino, PSM) nevű jobboldalit a PDCS, a Reform és Szabadság (Riforme e Libertà; RL) nevű baloldalt a PSD vezette; a szövetségeken kívüli párt a választásokon egyáltalán nem indult. A győztes végül 54,22%-kal a PSM lett.⁴

Láthatjuk tehát, hogy jó másfél évtizedes késéssel, de a San Marinó-i pártrendszer ismét hasonulni látszik az olaszországihoz. Ugyanakkor ez az átalakulás még messze nem zárult le, s nehéz lenne megjósolni, hogy a pártrendszer megmarad-e jelenlegi formájában, egy tiszta kétpártrendszer felé fejlődik tovább, vagy ismét szétforgácsolódik, és folytatódnak a kisebb szünetekkel 2001 óta fennálló kaotikus állapotok. Mindez azonban elárul annyit a San Marinó-iakról, hogy szemben a liechtensteiniekkel és a (következőkben tárgyalt) monacóiakkal, mindig aktívan részt vettek a politika alakításában. Ezt az a tény is mutatja,

¹ Election Guide; Internet, <http://www.electionguide.org/>, 2010. október 21.

² Carr, Adam: Election Archive; Internet, <http://psephos.adam-carr.net/>, 2010. november 2.

³ Election Guide; Internet, <http://www.electionguide.org/>, 2010. október 21.

⁴ Sanmarinortv.sm – Radio Televisione della Repubblica di San Marino; Internet, <http://www.sanmarinortv.sm/>, 2010. október 20.

⁵ Nordciesk, Wolfram: Parties & Elections in Europe; Internet, <http://www.parties-and-elections.de/index.html>, 2010. november 2.

hogy bár az országban nem kötelező a voksolás, a választásokon hagyományosan a lakosság nagyon magas hányada vesz részt (1955 óta a legalacsonyabb részvételi arány 70%, a legmagasabb pedig 86% volt).¹

III. 3. 3. Monaco és Andorra

Bár nincs sok hasonlóság közöttük, a monacói és az andorrai pártrendszert egy alfejezetben fogom tárgyalni. Ennek oka, hogy egyikkel sem szándékozom túl sokat foglalkozni: míg Monacóban a tényleges politikai hatalom nem a pártok, hanem az uralkodó kezében összpontosul, s így a pártok vizsgálata kisebb fontossággal bír, addig az andorrai pártrendszer alig másfél évtizedes múltra tekinthet vissza, s még jelenleg is erősen formálódóban van.

A monacói pártrendszert a monarchia intézményének feltétlen tiszteletben tartása jellemzi: nincs komoly republikánista, demokrata vagy változaspárti politikai erő.² Az országban a választási rendszer többségi dominanciájából következően szinte természetes egypártrendszer uralkodik: a nemzeti konzervatív Szövetség Monacóért (Union pour Monaco; UM) és elődpártjai 1958 óta stabil, egypárti kormányzást folytat, általában az országgyűlés valamennyi helyével rendelkezik, s még a legnépszerűtlenebb korszakában, az 1993-as választásokon is 15 helyet szerzett meg a 18-ból. A Nemzeti Tanács létszámának 2003-as 24-re emelése óta az UM-en kívüli egyetlen parlamenti párt a stabilan 3 mandátummal rendelkező Összefogás Monacóért (Rassemblement et Enjeux pour Monaco; REM), ami azonban maga is konzervatív, jobbközép tömörülés.³ A helyi politikát tehát elsősorban nem a pártok közötti, hanem a kormánypárton belüli versengés határozza meg, az UM ugyanis számos eltérő frakciót tömörít.⁴

Még ha a tényleges pártstruktúrájuk nem is hasonlít, a mögöttes folyamatokban jól láthatók a hasonlóságok Monaco és Liechtenstein között. Egyértelmű, hogy a monacóiak számára a monarchia, az uralkodó és a kormánypárt képviselik azt a jólétet és gazdagságot, amire a városállam a XX. század folyamán szert tett, s amit a liechtensteinek a VU és az FBP kormányzásának tulajdonítanak.

¹ Barabás Balázs: San Marino; IN: Kardos József és Simándi Irén (szerk.): Európai politikai rendszerek; Ozirisz kiadó, Budapest, 2002, pp 737-746.

² Principauté de Monaco – Official Government Portal; Internet, <http://www.gouv.mc/devwww/wwwnew.nsf/HomeGb>, 2010. október 1.

³ Nordciesk, Wolfram: Parties & Elections in Europe; Internet, <http://www.parties-and-elections.de/index.html>, 2010. november 2.

⁴ Election Guide; Internet, <http://www.electionguide.org/>, 2010. október 21.

Andorra jelenlegi pártrendszere az 1993-as alkotmánnyal egyidős; azóta 11 párt szerzett egy vagy több ciklusban parlamenti mandátumot. A '93-as választásokon a pártok között még nem alakult ki egyértelmű rangsor, 1997-ben azonban kiemelkedett, és 2005-ig megőrizte egyértelmű vezető pozícióját a konzervatív liberalizmus útját járó Andorrai Liberális Párt (Partit Libertal d'Andorra; PLA), melynek támogatása stabilan meghaladta a 40%-ot, s melyet csak 2009-re tudott (45%-os eredménnyel) megelőzni a jelenlegi vezető erő, a Szociáldemokrata Párt (Partit Socialdemòcrata; PS). Ma az andorrai politikai életet két nagy párt uralja: ezek egyike a 14 mandátummal rendelkező PS, a másik pedig a PLA helyét átvevő, sok kis pártot tömörítő kereszténydemokrata-konzervatív Reformkoalíció (Coalició Reformista; CR), melynek 11 képviselője van. Közepesen erős párt a centrista Andorra a Változásért (Andorra pel Canvi; ApC), mely jelenleg 3 mandátumot birtokol a 28 fős Főtanácsban. Ezek mellett számos kisebb párt verseng a szavazatokért, köztük a legerősebb parlamenten kívüli erővel, az Andorrai Zöldekkel (Verds d'Andorra; VERDS).¹

Bár a választási részvétel arányaira nézve nincsenek pontos adataim, mindenképpen érdekes a tény, hogy Andorrában irreálisan alacsony a regisztrált szavazók száma (2005-ben 16 022, 2009-ben 20 928 volt)² – holott az Egyesült Államok Statisztikai Hivatalának becslése alapján Andorrának 2009-ben jó 75 000 húsz év feletti lakója lehetett.³

III. 4. A népesség és a demokrácia fordítottan arányosak?

Léteznek olyan elméletek, melyek szerint egy ország annál hajlamosabb a demokráciára, minél kevesebb lakója van, az állam kis mérete és demokratikus volta közötti összefüggésekkel pedig már Montesquieu is foglalkozott, akárcsak Rousseau – bár ő inkább azért, mert csak a közvetlen demokrácia létjogosultságát ismerte el. Európa legkisebb lakosságú országait vizsgálva kikerülhetetlen tehát, hogy megvizsgáljuk: általában demokratikusabbak-e a mikroállamok, mint a nagyságrendekkel nagyobb lakosságú országok?

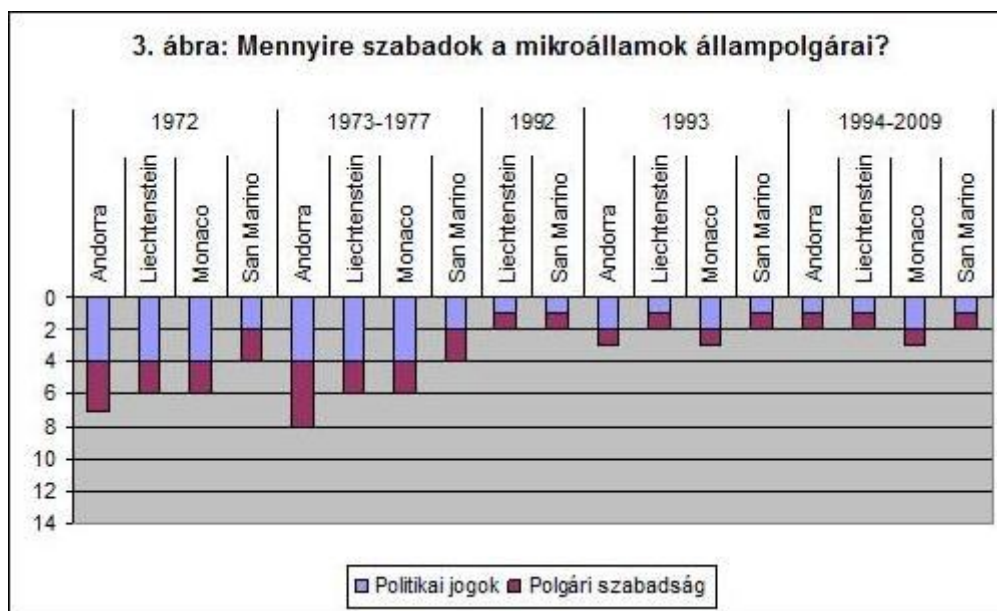
A négy politikai rendszert összehasonlítva már nagyjából kirajzolódott előttünk, hogy ha ragaszkodunk a digitális megközelítéshez, három demokráciával és egy diktatúrával állunk szemben. Egyértelmű azonban, hogy ez a kijelentés árnyalásra szorul, hisz Monaco politikai rendszere össze sem hasonlítható a Föld legtöbb diktatúrájával. Jól példázza ezt, hogy a

¹ Nordciestk, Wolfram: Parties & Elections in Europe; Internet, <http://www.parties-and-elections.de/index.html>, 2010. november 2.

² Election Guide; Internet, <http://www.electionguide.org/>, 2010. október 21.

³ U. S. Census Bureau; Internet, <http://www.census.gov/ipc/www/idb/informationGateway.php>, 2010. november 7.

Freedom House mérései épp csak egyetlen ponttal értékelik a másik háromnál kevésbé szabad országnak – melyek mind a lehető legszabadabb, 2 pontos kategóriába esnek (lásd a **3. ábrát**¹), holott láthattuk, hogy azért komoly különbségek akadnak közöttük.² Ebben a fejezetben néhány további paraméter szerint vizsgálom a mikroállamok demokratikus, illetve diktatórikus voltát.

Adatok forrása: Freedom House

III. 4. 1. Egy főre eső képviselet³

Ha a lakosság száma és a demokratikusság mértéke között keresünk összefüggést, logikus lépés megvizsgálnunk az egy főre jutó képviselet kérdését. Nyilvánvaló, hogy a parlament létszáma nem csökkenhet a lakosságszámmal azonos ütemben, s az is logikusnak tűnik, hogy minél kevesebb embert képvisel egy képviselő, az egyes emberek fontossága, s így a demokrácia mértéke annál nagyobb. Az **1. táblázat** a négy vizsgált mikroállam egy képviselőre eső választópolgárainak számát hasonlítja össze három

1. táblázat: Egy képviselőre jutó lakosságszám

Ország	Egy képviselőre jutó lakosságszám
San Marino	502
Monaco	1374
Liechtenstein	1390
Andorra	2993
Magyarország	25662
Franciaország	70022
Egyesült Államok	574228

¹ A diagramban csak azoknak az éveknek az adatai szerepelnek, mikor a Freedom House adott mikroállamban elvégezte a méréseket. A 2-es érték a teljes szabadság, a 14-es a totális elnyomás szintje.

² Freedom House; Internet, <http://www.freedomhouse.org/template.cfm?page=439>, 2010. október 28.

³ Az alábbi alfejezetben található táblázatok a következő forrás adatainak felhasználásával készültek: CIA: The World Factbook; Internet, <https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/index.html>, 2010. október 10.

eltérő méretű, fontosságú és kormányformájú országéval.

Vizsgálhatjuk persze ugyanezt a kérdést kicsit komplexebb módon is. Hiszen ha megelégszünk azzal, hogy az összehasonlítás során kiszámított hányados alacsony volta demokratikus berendezkedést valószínűsít, úgy ezzel automatikusan diktatórikus hajlandóságot feltételeznénk a nagyon magas lakosságú országokban, ahol ez a hányados szükségszerűen szintén nagyon magas lesz. A gyakorlati tapasztalatok inkább arra sarkallnak minket, hogy a lakosságszám és a képviselők száma között ne egyenes, hanem köbös

2. táblázat: Eltérés az optimumtól

Ország	A lakosság köbgyöke	Képviselők száma	Eltérés
Franciaország	401	920	+129%
San Marino	31	60	+93%
Magyarország	215	386	+80%
Egyesült Államok	675	535	-21%
Liechtenstein	33	25	-23%
Monaco	32	24	-25%
Andorra	44	28	-36%

arányosságot vizsgáljunk – azaz optimális esetben egy ország parlamentje a lakosság köbgyökével egyenlő képviselőből áll. Ennek a megközelítésnek az értelmében nem az egyes országok hányadosait kell összehasonlítanunk, hanem az országgyűlés tényleges létszámának eltérését az így

meghatározott optimumtól (lásd a **2. táblázatot**).

Persze a táblázatot nézve joggal gondolkodhatunk el azon, hogy az optimumtól való pozitív eltérés demokratikusabb, a negatív eltérés pedig diktatórikusabb berendezkedést valószínűsít, vagy az optimum a demokratikus szempontokból legszerencsésebb helyzetet jelöli, melytől bármely irányban eltérve csökken a demokratikusság valószínűsége.

Nem szabad azonban megfélelkezünk róla, hogy az egyes országgyűléseknek egymástól gyökeresen eltérő jogosítványai lehetnek, így hiába jut kb. ugyanannyi polgár egy képviselőre Monacóban, mint Liechtensteinben, hiába térnek el az optimumtól szinte azonos mértékben, ettől még a két ország messze nem lesz egyformán demokratikus.

III. 4. 2. A harmadik hatalmi ág

A **III. 1. fejezetben** már megvizsgáltam a törvényhozás és a végrehajtás viszonyát, a bírói hatalommal azonban eddig csak érintőlegesen foglalkoztam. Most sem szándékozom tüzetesebb vizsgálat alá venni az egyes államok bíróságait, kiemelnék azonban néhány jellegzetes hasonlóságot és figyelemre méltó különbséget.

Mind a négy mikroállamban létezik többszintű bírói rendszer, mely Liechtensteinben és Andorrában teljesen, San Marinóban pedig nagyrészt független a másik két hatalmi ágtól. Bár a függetlenség hivatalosan Monacóban is fennáll, a gyakorlatban ez már kevésbé valósul meg, hisz ahogy már volt szó róla, a végrehajtó hatalomhoz tartozó államminiszter és a Koronatanács is rendelkezik bírói jogosítványokkal. A városállam alkotmánya érdekében minden bírói hatalom az uralkodóhercegtől származik, így ő tetszése szerinti elmarasztaló ítéleteket enyhíthet vagy semmisíthet meg.¹

San Marino esete már ennél komplikáltabb, itt ugyanis egy, vélhetően az egész világon egyedülálló rendszert vezettek be a bírói pártatlanság biztosítására. Mivel joggal feltételezték, hogy ilyen alacsony lakosság mellett a San Marinó-i bírák gyakran kerülhetnének összeférhetetlen szituációkba (mikor ismerőseik, rokonaik ügyeiben lennének kötelesek dönteni), a jelenlegi jogszabályok értelmében bírói jogkörrel az országban csak külföldi jogászok rendelkezhetnek. Az Általános Nagytanács feladata, hogy időről időre alkalmas jogászokat hívjon meg San Marinóba – elsősorban Olaszországból, de olykor a világ egyéb tájairól is.² Emlékezzünk vissza az andorrai államrend fonákságára, hogy helyi állampolgár szinte soha nem töltheti be az államfői posztot; nos, San Marinóban a bírákkal áll hasonlóan a helyzet. Itt azonban akad kivétel is: az Alkotmánybíróági Kollégiumba (Collegio Garante della Costituzionalità) a Nagytanács helyi bírókat is kinevezhet. Ez a testület hat, négyéves mandátumú bírót számlál, akiket kétharmados többséggel választ meg az Általános Nagytanács. Feladata a törvények alkotmányos normakontrolljának elvégzése, melyre húsz tanácsos, öt castello, polgári kezdeményezés útján a lakosság másfél százaléka, illetve az alsóbb bírói szervezetek kérhetik fel. Ezen túlmenően ez a testület bíraskodik az állam különböző szervei közötti peres ügyekben, segít a tervezett jogszabályok megfelelő jogi előkészítésében, és megfeddi a régenskapitányokat, ha azok tevékenységét a törvényekkel ellentétesnek találja.²

A másik kivétel a legfelsőbb bíróság szerepét betöltő, ún. Tizenkettek Tanácsa (Consiglio dei XII), mely csak San Marinó-i állampolgárokat tömörít. Ők azonban nem feltétlenül jogászok: a szervezetet az 1600-as évek óta önmaga soraiból választja meg az Általános Nagytanács. Tizenkét megválasztott tagja mellett a két régenskapitány is a tagjának számít, ők azonban saját jogukon nem bírnak szavazattal, csak szavazategyenlőség esetén jogosultak az ügyek eldöntésére (ugyanakkor a két tisztség nem összeférhetetlen, így természetesen

¹ Principauté de Monaco – Official Government Portal; Internet, <http://www.gouv.mc/devwww/wwwnew.nsf/HomeGb>, 2010. október 1.

² Portale della Repubblica di San Marino, II; Internet, www.sanmarinosite.com, 2010. szeptember 17.

szavazhatnak, ha maguk is a tizenketek közé tartoznak). 1932-ig kiterjedt bírói jogosítványokkal rendelkeztek, azóta viszont csak olyan ügyekben hivatottak döntést hozni, mikor az eredeti és a feljebbviteli bírói ítélet egymástól markánsan különbözik.¹

Andorrának és Liechtensteinnek szintén az európai modellnek megfelelő, a legfelső feljebbviteli bíróságtól elkülönülő alkotmánybírósága van. Az ún. Alkotmánytanácsot Andorrában négy 8 éves megbízatású bíró alkotja, akik közül kettőt a parlament, egyet-egyet pedig a társhercegek jelölnek ki. Felelőségük igen magas, kötelességük ugyanis előzetes normakontrollt végezni minden egyes elfogadott törvénytervezeten: az államfők csak az után jogosultak a törvényt aláírni, ha az Alkotmánytanács már áldását adta rá.² Liechtensteinben a bírók kiválasztása az uralkodó és a Landtag közös döntése alapján történik.³ Monacóban az alkotmánybírói feladatokat a Legfelsőbb Bíróság végzi, melynek egy tagját az uralkodóherceg, egyet a parlament, hármat pedig a különböző bírói ágak neveznek ki.⁴

III. 4. 3. Közvetlen demokrácia San Marinóban

A figyelmes olvasó joggal ráncolhatta a homlokát San Marino kormányformájának leírásakor, hisz a köztársaságot még a *Bevezetőben* kvázi közvetlen demokráciának neveztem, ennek pedig a **III. 1. 3.** alfejezetben nem sok nyomát láthattuk. Tény, hogy a helyi politikai rendszer messze esik egy tényleges közvetlen demokráciától, van azonban egy intézménye, az Arengo, mely ennek elvei alapján működik.¹ Bár neve megegyezik a XI-XIV. század népgyűlésével, valójából ez egy, a XX. században meghonosodott rendszer. A régenskapitányoknak hivatali idejük lejártakor egyik utolsó feladatuk az Arengo összehívása, mely egyfajta háromnapos nyitott audiencia: keretei között a mikroállam valamennyi polgára az államfők és az országgyűlés elé járulhat, hogy kifejtse véleményét az ország ügyeiről. Itt lehet hivatalos panasszal élni a leköszönő régenskapitányok munkájával kapcsolatban, illetve tanácsokat adni utódaiknak. Az érdemi hozzászólások figyelembevételéről a Nagytanács tárgyal, s ezek alapján jogukban áll a régenskapitányokat megfeddeni, illetve a konstruktív javaslatokat a kormányprogramba beépíteni.^{1, 5}

¹ Portale della Republica di San Marino, II; Internet, www.sanmarinosite.com, 2010. szeptember 17.

² Andorra hivatalos honlapja; Internet, <http://www.andorra.ad/en-US/Pages/default.aspx>, 2010. október 1.

³ Digital Liechtenstein; Internet,

http://www.liechtenstein.li/en/liechtenstein_main_sites/portal_fuerstentum_liechtenstein/home.htm, 2010. október. 1.

⁴ Principauté de Monaco – Official Government Portal; Internet, <http://www.gouv.mc/devwww/wwwnew.nsf/HomeGb>, 2010. október 1.

⁵ *Barabás Balázs*: San Marino; IN: Kardos József és Simándi Irén (szerk.): Európai politikai rendszerek; Ozirisz kiadó, Budapest, 2002, pp 737-746.

Ez az intézmény természetesen teljesen elképzelhetetlen lenne nagyobb lakosságszám mellett, San Marinóban azonban jól működik, s általa a helyi rendszer minden más, általam ismert rendszernél közelebb áll a közvetlen demokráciához, melynek elveit máshol csak népszavazások alkalmával gyakorolják. Népszavazást egyébként szintén gyakran tartanak az országban, mivel meglehetősen könnyű ilyen kezdeményezni: mindössze 60 választópolgár aláírása szükséges hozzá, valamint az Alkotmánybírósági Kollégium jóváhagyása, mi szerint a kiírandó referendum témája nem ellentétes az alkotmánnyal.¹

Ebben az esetben tehát az extrémén alacsony lakosság valóban kiugróan demokratikus elemekkel jár együtt.

III. 4. 4. Női egyenjogúság

Valószínűleg a mikroállamok lakosságának hagyományokhoz való ragaszkodásában keresendő annak oka, hogy a nők számos tekintetben miért estek egészen a közelmúltig (egyes ügyekben pedig máig) más jogi szabályozás alá ezekben az országokban. Monacóban ugyan már 1917-től szavazhattak a nők,² San Marinóban az általános szavazójogot csak 1958-ban terjesztették ki rájuk (ez az 1920-as évektől kezdve szerepelt a kereszténydemokraták célkitűzései között, de csak rövid egypárti kormányzásuk idején tudták megvalósítani).³ Ugyanezt a jogot Andorrában csak 1971-ben,⁴ Liechtensteinben pedig csak 1984-ben kapták meg.⁵ Ugyanakkor Monacóban, ahol területi és születési elvű állampolgárság van érvényben, máig nem minősül állampolgárnak az a külföldön született személy, akinek az anyja monacói állampolgár ugyan, apja azonban külföldi (fordított helyzetben, monacói apa és külföldi anya esetében annak minősül).⁶ Hasonló szabályozás volt érvényben San Marinóban is, ezt azonban a XXI. század elején eltörölték.³ Még mindig érvényben van azonban az a törvény, mely szerint nő csak úgy szerezhet San Marinó-i állampolgárságot, ha férjhez megy egy San Marinó-i állampolgárhoz, és legalább öt évig fenntartja házassági jogviszonyát – miközben hasonló korlátozások férfiakra nézve nem léteznek.¹

¹ Portale della Republica di San Marino, II; Internet, www.sanmarinosite.com, 2010. szeptember 17.

² *Velde, François*: Monaco; Internet, <http://www.heraldica.org/topics/national/monaco.htm>, 2010. október 2.

³ *Barabás Balázs*: San Marino; IN: Kardos József és Simándi Irén (szerk.): Európai politikai rendszerek; Ozirisz kiadó, Budapest, 2002, pp 737-746.

⁴ *Haskó Katalin*: Andorra; IN: Kardos József és Simándi Irén (szerk.): Európai politikai rendszerek; Ozirisz kiadó, Budapest, 2002, pp 21-25.

⁵ *Haskó Katalin*: Liechtensteini Hercegség; IN: Kardos József és Simándi Irén (szerk.): Európai politikai rendszerek; Ozirisz kiadó, Budapest, 2002, pp 445-448.

⁶ *Haskó Katalin*: Monaco; IN: Kardos József és Simándi Irén (szerk.): Európai politikai rendszerek; Ozirisz kiadó, Budapest, 2002, pp 527-530.

Bár nincs korlátozva a számuk, Liechtenstein parlamentjébe rendkívül ritkán kerülnek be nők. Az első nőt 1986-ban választották be a Landtagba, arra azonban 2001-ig kellett várni, hogy a 25 fős testületben kettőnél több női képviselő legyen.¹ Számuk 2009 óta 6 fő, ami az eddigi legmagasabb értéknek számít.² Ugyanez a szám Monacóban a Nemzeti Tanács 24 tagjából szintén 6,³ Andorrában a Főtanács 28 tagjából 9,⁴ San Marinóban pedig a Nagytanács 60 tagjából 10.⁵

Ezen a téren tehát a mikroállamok semmivel sem teljesítenek demokratikusabban, mint nagyobb lakosságú társaik.

IV. Összegzés

Dolgozatom végén röviden összegezném fő megállapításaimat, eredményeimet. Úgy gondolom, az általam a **II. részben** megalkotott terminológia és mikroállam-definíció a négy vizsgált ország esetében megalapozottnak bizonyult, s alkalmas lehet más, Európán kívüli mikroállamok elemzéséhez is. Ezzel véleményem szerint teljesítettem ebben a témában tett vállalásomat.

A **III. részben** górcső alá vettem a négy mikroállam politikai rendszerét, különös tekintettel a demokratikusság kérdésére, és a kis népességből adódó kuriózumokra. Azt gondolom, egyértelműen találtam olyan elemeket (az andorrai államfők és a San Marinó-i bírók esetét, a kettős államfő intézményét, az egyhangú szavazás megkövetelését Andorrában, a parlamenti póttagok létét Liechtensteinben, a közvetlen demokrácia elvén működő intézményeket stb.), melyek nagyobb népességű országokban soha nem jöhettek volna létre. Úgy vélem, Monaco politikai rendszerének bemutatásával cáfoltam továbbá, hogy az extrém alacsony népesség szükségszerűen kiugróan demokratikus berendezkedést eredményezne, ugyanakkor San Marinón keresztül igazoltam ennek lehetőségét. Bár dolgozatomnak sem célja, sem pedig lehetősége nem volt a mikroállamok lakóinak gondolkodásmódjának vizsgálata, igyekeztem mindenhol rávilágítani, ha valamely intézményi megoldás vagy kialakult szokás mögött a megszokottól eltérő attitűd vagy hozzáállás húzódik meg. Ezeket összegezve úgy találom, a mikroállamok állampolgárainak

¹ Digital Liechtenstein; Internet, http://www.liechtenstein.li/en/liechtenstein_main_sites/portal_fuerstentum_liechtenstein/home.htm, 2010. október 1.

² Landtag hivatalos honlapja, A; Internet, <http://www.landtag.li/>, 2010. október 28.

³ Principauté de Monaco – Official Government Portal; Internet, <http://www.gouv.mc/devwww/wwwnew.nsf/HomeGb>, 2010. október 1.

⁴ Andorra hivatalos honlapja; Internet, <http://www.andorra.ad/en-US/Pages/default.aspx>, 2010. október 1.

⁵ Consiglio Grande e Generale; Internet, <http://www.consigliograndeegenerale.sm/on-line/Home.html>, 2010. október 27.

politikai kultúrája sok esetben nagyon hasonlóan alakul még akkor is, ha gyökeresen különböző rendszerekben élnek – gondoljunk csak a jólét és az évtizedeken keresztül kormányzó pártok kapcsolatára Monacóban és Liechtensteinben, vagy arra, hogy ezen emberek számára a legalapvetőbb identitásképző ismérvek közé tartozik az önállóság és a politikai semlegesség.

Monacót vizsgálva annak is egyértelmű bizonyítékát találtam, hogy bár az összehasonlító politológia alapvetően demokrácia-párti tudomány, egy diktatúrában is létezhet hasonló közmegelegedésnek örvendő, jóléti rendszer, San Marinón keresztül pedig egy, a demokrácia hagyományos szabályaitól messze elrugaszkodó, de nem kevésbé szabad demokrácia-modellt ismerhettünk meg. Mindezek okán én úgy érzem, sikerült teljesítenem célkitűzéseimet, s eredményeim igazolták témaválasztásomat is.

V. Melléklet¹

Mivel dolgozatomban olyan országokat vizsgáltam, melyeknek szám-, illetve tényszerű adatai nem feltétlenül ismertek az olvasó számára, jelen mellékletben ezek kerülnek felsorolásra, különösebb kommentár nélkül.

V. 1. Andorra

Államforma: parlamentáris társhercegség

Főváros: Andorra la Vella

Terület: 468 km²

Népesség: 83 888 fő

Népsűrűség: 179,2 fő/km²

Születéskor várható átlagos élettartam: 83 év

Nemzetiségi megoszlás: 43% spanyol, 33% andorrai, 11% portugál, 7% francia, 6% egyéb

Hivatalos nyelv: katalán

Államfők: Joan-Enric Vives i Sicília és Nicolas Sarkozy

Kormányfő: Jaume Bartumeu Cassany

Egy főre jutó GDP: \$44 900

Foglalkoztatási szerkezet: 0,5% mezőgazdaság, 18,5% ipar, 81% szolgáltatás

Munkanélküliségi ráta: 7%

V. 2. Liechtenstein

Államforma: parlamentáris monarchia

Főváros: Vaduz

Terület: 160 km²

Népesség: 34 761 fő

Népsűrűség: 217,3 fő/km²

Születéskor várható átlagos élettartam: 80 év

¹ A mellékletben felbukkanó tényszerű adatok, hacsak adott helyen nincs másként jelezve, egységesen a következő forrásból származnak:

CIA: The World Factbook; Internet, <https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/index.html>, 2010. október 10.

Nemzetiségi megoszlás¹: 62,5% liechtensteini, 15,6% svájci, 7,6% osztrák, 3,7% német, 5% olasz, 5,6% egyéb

Hivatalos nyelv: német

Államfő: II. Hans Adam von Liechtenstein

Kormányfő: Klaus Tschuetscher

Egy főre jutó GDP: \$122 100

Foglalkoztatási szerkezet: 1,1% mezőgazdaság, 43,5% ipar, 55,4% szolgáltatás

Munkanélküliségi ráta: 1,5%

V. 3. Monaco

Államforma: alkotmányos monarchia

Főváros: Monaco

Terület¹: 1,9 km²

Népesség: 32 965 fő

Népsűrűség: 17 350 fő/km²

Születéskor várható átlagos élettartam: 80 év

Nemzetiségi megoszlás: 47% francia, 16% monacói, 16% olasz, 21% egyéb

Hivatalos nyelv: francia

Államfő: II. Albert Grimaldi

Kormányfő: Michel Roger

Egy főre jutó GDP: \$30 000

Gazdasági szerkezet: 0% mezőgazdaság, 4,9% ipar, 95,1% szolgáltatás

Munkanélküliségi ráta: 0%

V. 4. San Marino

Államforma: köztársaság

Főváros: San Marino

Terület: 61 km²

Népesség: 30 167 fő

Népsűrűség: 494,5 fő/km²

Születéskor várható átlagos élettartam: 81 év

¹ Bernek Ágnes, Dr. és Juhász Krisztina: A Föld országai; IN: Dr. Papp-Váry Árpád (szerk.): Földrajzi világatlasz; Budapest, Cartographia, 2004, pp 182-270.

Nemzetiségi megoszlás: olasz

Hivatalos nyelv: olasz

Államfők: Matteo Fiorini és Gabriele Gatti

Kormányfő: Antonella Mularoni

Egy főre jutó GDP: \$41 900

Foglalkoztatási szerkezet: 0,1% mezőgazdaság, 37,7% ipar, 62,2% szolgáltatás

Munkanélküliségi ráta: 3,1%

VI. Felhasznált irodalom

VI. 1. Nyomtatott források

A. Gergely András: Kisállam nem állam...? Interkulturális átmenetek és multikulturális divergenciák a kisállamok uniós csatlakozásának folyamatában; IN: Hülvely István (szerk.): Kisállamok a globalizálódó nemzetközi rendszerben; MTA Politikatudományok Intézete, Budapest, 2003, pp 78-124.

Barabás Balázs: San Marino; IN: Kardos József és Simándi Irén (szerk.): Európai politikai rendszerek; Ozirisz kiadó, Budapest, 2002, pp 737-746.

Bayer József: A politikatudomány alapjai; Napvilág Kiadó, Budapest, 2000.

Bernek Ágnes, Dr. és Juhász Krisztina: A Föld országai; IN: Dr. Papp-Váry Árpád (szerk.): Földrajzi világtatlasz; Budapest, Cartographia, 2004, pp 182-270.

Haskó Katalin: Andorra; IN: Kardos József és Simándi Irén (szerk.): Európai politikai rendszerek; Ozirisz kiadó, Budapest, 2002, pp 21-25.

Haskó Katalin: Liechtensteini Hercegség; IN: Kardos József és Simándi Irén (szerk.): Európai politikai rendszerek; Ozirisz kiadó, Budapest, 2002, pp 445-448.

Haskó Katalin: Monaco; IN: Kardos József és Simándi Irén (szerk.): Európai politikai rendszerek; Ozirisz kiadó, Budapest, 2002, pp 527-530.

Hülvely István: A kisállamiság politikaelméleti és történeti dimenziói; IN: Hülvely István (szerk.): Kisállamok a globalizálódó nemzetközi rendszerben; MTA Politikatudományok Intézete, Budapest, 2003, pp 7-77.

Kocsis Zsolt: Az államiság ismérvei közjogi és nemzetközi jogi szempontból; IN: Hülvely István (szerk.): Kisállamok a globalizálódó nemzetközi rendszerben; MTA Politikatudományok Intézete, Budapest, 2003, pp 169-175.

Kosáry Domokos: A történelem veszedelmei; Magvető Könyvkiadó, Budapest, 1987.

Ruszcizky Éva és Szávai János (szerk.): Magyar Larousse Enciklopédikus szótár; Akadémiai Kiadó, Budapest, 1994.

Stage Report 2004: Project of OECD on the detrimental tax practices; OECD, Párizs, 2004

VI. 2. Internetes források

Carr, Adam: Election Archive; Internet, <http://psephos.adam-carr.net/>, 2010. november 2.

Cecchetti, M. és Pizzulin, V. E.: History of Republic of San Marino; Internet, http://www.libertas.sm/Storia_generale/In/History_San_Marino_1.htm, 2010. szeptember 17.

Krizmanits József: Egységes vagy több lábon álló jobboldal? Kereszténydemokrata és konzervatív pártok Nyugat-Európában; IN: A Magyar Demokrata Fórum helye a politikai palettán, II. évfolyam 5. szám, 2002; Internet, <http://iroga.hu/mdf/krizmanits.html>, 2010. november 1.

Nordciesk, Wolfram: Parties & Elections in Europe; Internet, <http://www.parties-and-elections.de/index.html>, 2010. november 2.

Varga Richárd: Politikai földrajz tételek; Internet, <http://m.blog.hu/ri/richvarga-mfk/politikakidolgozas.doc>, 2010. október 30.

Vass Enikő: Mikroállamokról dióhéjban; Internet, <http://index.hu/kulfold/mikroallam/>, 2010. október 11.

Velde, François: Monaco; Internet, <http://www.heraldica.org/topics/national/monaco.htm>, 2010. október 2.

Andorra hivatalos honlapja; Internet, <http://www.andorra.ad/en-US/Pages/default.aspx>, 2010. október 1.

CIA: The World Factbook; Internet, <https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/index.html>, 2010. október 10.

City Mayors: Largest cities in the world by land area; Internet, <http://www.citymayors.com/statistics/largest-cities-area-125.html>, 2010. november 7.

Consiglio Grande e Generale; Internet, <http://www.consigliograndeegenerale.sm/online/Home.html>, 2010. október 27.

Digital Liechtenstein; Internet, http://www.liechtenstein.li/en/liechtenstein_main_sites/portal_fuerstentum_liechtenstein/home.htm, 2010. október. 1.

Election Guide; Internet, <http://www.electionguide.org/>, 2010. október 21.

Európai Bizottság – Gazdaság és pénzügyek: Tévhitek és tények; Internet, http://ec.europa.eu/economy_finance/emu10/facts11_hu.htm, 2010. október 28.

FBP Liechtenstein; Internet, <http://www.fbp.li/>, 2010. október 24.

Financial Action Task Force: Review to Identify Non-Cooperative Countries or Territories: Increasing The Worldwide Effectiveness of Anti-Money Laundering Measures; Internet, <http://www.fatf-gafi.org/dataoecd/56/43/33921824.pdf>, 2010. október 30.

FL hivatalos honlapja, Az; Internet, <http://www.freieliste.li/>, 2010. november 6.

Freedom House; Internet, <http://www.freedomhouse.org/template.cfm?page=439>, 2010. október 28.

Hírszerző: A jobb- és a baloldal is reformokat akar – Olaszország; Internet, http://hirszerzo.hu/kulfold/63085_a_jobb_es_a_baloldal_is_reformokat_akar_ola, 2010. november 7.

Landtag hivatalos honlapja, A; Internet, <http://www.landtag.li/>, 2010. október 28.

Magyar Köztársaság Külügyminisztériumának honlapja, A; Internet, http://www.mfa.gov.hu/kum/hu/bal/Kulpolitikank/___volt_ketoldal_kapcsolatok/Europa/, 2010. október 20.

Micronations Page, The; Internet, <http://web.archive.org/web/20060210141136/http://www.geocities.com/CapitolHill/5111/archive/patsilor.htm>, 2010. október 11.

Portale della Republica di San Marino, Il; Internet, www.sanmarinosite.com, 2010. szeptember 17.

Principauté de Monaco – Official Government Portal; Internet, <http://www.gouv.mc/devwww/wwwnew.nsf/HomeGb>, 2010. október 1.

Sanmarinortv.sm – Radio Televisione della Republica di San Marino; Internet, <http://www.sanmarinortv.sm/>, 2010. október 20.

Sealand Hercegség hivatalos honlapja; Internet, <http://www.sealandgov.org/>, 2010. október 9.

Seborga Hercegség hivatalos honlapja; Internet, <http://www.seborga.homeip.net/>, 2010. november 2.

U. S. Census Bureau; Internet, <http://www.census.gov/ipc/www/idb/informationGateway.php>, 2010. november 7.

Vaterländische Union; Internet, <http://www.vu-online.li/>, 2010. október 24.